

46.9
G 559

ГЛИКМАН К. А

**ҚЫРҒЫМНЫҢ ЖАҢ
ІРЕКÇІЛЕРІ**

1933

QDRDMNDN

GLIKMAN K.A

JAS

IDEKÇILERI

QDRDM DEVLET NESRIJATD

KPT 1934

00 14

16

46.9
С 559

GLIKMAN K. A.

QЫРЫМНЫН JAŞ IPEKÇILERI

TATARÇAQA CEVIRGEN
NURIJEF I.

Крт 1934

~~50-2730~~

пр 10
кр 08
кр 04

QЫРЫМ DEVLET NESRIJATЪ

И. Гаопралы адына
кырымтатар
джумхурият
кытапханеси

Сдано в производство 7/ХН—32 г.
Подписано к печати 8/III—33 г.
3¼ печ. л. Ст. ф. А⁵. Пл. ш. 45 т за № 583.
Ред. перевод Ами А им.
Обложка худ. А. Варфоломеева.

впечатано в 1-й Гостиполитографическом
«Крымполиграфтреста» Упол. Крым-
лито „А“ № 439. Заказ № 4855.
Тир. 2000 экз. 1933.

SÖZ BAŞ

Qығымда ipekçilik ilk olaraq 1930 senesi inkişaf etmege vaşladı. Ipekçilik işinde calyşmaqda olğan xadimlerniñ hissa-syna tuşgen vazife jengil olmağv—ipekçilikni Qығымныñ kolxozlarında, sovхозlarında ve ağr vaşyna calyşqan (jedi-policnik) xozajstvalarda tamırlaşdırmaqdan ivaret edi. İş alyv varmaq kyc edi, cunki køj xozajstvasynnyñ bu janь pьtaqь kolxozcьlarnnyñ keniş kitlesine belli degil ve tutaş kolektivizatsija esasь yzerine joq etilmekde olğan kulaklar her tyrlı usullarnen bu ötkerilmekde olğan tedvirlerni vozmaqь tьrьşa ediler. Ipek etrafında şiddetli synьfij kyreş acьldь. Kulaklar ve onlarnnyñ jьrnyñ jьrlağanlar „Bizge ipek kerek degil, bizge hic olmaqьnda pasma versinler“, „Biz ömrimizde ipek kijmedik ve kijmemiz...“ dije fьsьldadьlar ve sözden işge kecdiler. Dut tereklerine zehər pyskyrttiler, tereklerini kesdiler, tereklerge zьncьrly körekler vajladьlar ve ilaxire işlerde vьlyndьlar.

Işte birinçi ipek qurtcьqlarnyñ synьfij duşman vøjle qarşylav aldь. Kyclikler birde şu sevevden artdьlar, ki bu işge jolvaşcьlyq etmek ve jardьm көstermek icyn saqьlylğan ovalast ve rajon teşkilatlarьndan bir coqlarь ipekçilik işine qava suretde iltifatszlyq көsterdiler, ipek vөçegine ufaq bir haj-

КНИГА ИМЕЕТ

Листов печатных	Выпуск	В перепл. един. соед. №№ вып.	Таблиц.	Карт	Иллюстр.	Служеб. №№	Индекс и порядковый	1961 г.
4						95	35	

an plan

r völyk-

e pjoner

daqьtuv

m qoza

li. Udar-

qь mek-

tevi көстериле билir, ki бу мекев 250 килограм қоза (kokon) teslim etdi ve бу suretle plannь 100% artqasьnen eda etiv, norma olaraq her tuxum qutьsьrьndan 25 kgr. қоза (kokon) sьrьqanь qavul olьnьqanь halda бу mektev 50 kgr. toplav бу işde vuyuk muvaffaqijet көstergen ve mykafat qazanьqandьr.

Baqьcasaraj rajonьnda bulunьqan Eski-El көji pioner vьlyginin işi de taqlidge laьrьq numьnevij bir iş olub, бу vьlykdegi balalar agronomnьn jolvaşsьlьrьqь altьnda calьsьv bir qutь tuxum (grena) dan 25 kgr. jerine 50 kgr. қоза topladьlar.

Aşeva бу pioner vьlyginin işi ne icyn diqqatge laьrьq, ki onьn teçribesi haqqьnda kitav jazьlsьn? Bunьn icyn, ki бу vьlyk butyn quvetini ipekçilik işini ileriletiv ve onьn texnikasьnь elde etyv yzerine cevire bildi, ve bunьn netiçesinde balalarnьn teçribesi ve teşevbysleri esasь yzerine: ekinçi jьl yz dane tuxum (grena) qutuşьrьqь asramaqьa ve devletge jyzlerçe kilo қоza vermege qarar verdi.

İşte бу sebevden бу kitavсьrьnьn vazifesi—ipek icyn kyreşyv jollarьnь ve usullarьnь көstermekden ivaretdir, ki sizin arnьzdan onь oquqan her vala, her vьlyk, her mektev kolxozlarda ipekçilikni—kөj xozajstvasьnьn бу qimetli kulturasьnь inkişaf etdiryv ve tamьrlaşdьruv işinde teşevbysçi olmaqьa voryşьldьr.

Oqujьsьylardan her biri, vizim memleketimiz beş jьllьqnь 4 jьlda jaşatmaq yzre olqanьnь ve tezden II-çi beş jьllqьa kireçegini, ekinçi beş jьllьq—devirinde ise, sьnьfsьz sotsialist çetьjeti quruv işi tekmilleneçegini көz ögyne ketirmege voryşьldьr.

Partija ve hykymet texnika kьlturalarьna ve бу çymleden ipek kьlturasьna da vuyuk diqqat sarf eteler.

Бу suretle sьnьfij duşmannьn ve onьn jьrьnь jьrlaqlanlarnьn qarşь hareketini taru-mar etiv, pionerler ve ipekçilik işinde jolvaşsьlьq etgen xadimler ipekçilikni inkişafьnь ilerige doqrь tependirdiler.

1931—32 senesi ipekçilik işi havskarlıьq dereçesinden sьrьmaqьa vaşlaş. Ipek qurtь asramaq icyn her kolxozda hektar vaşьna onar biñ fidan olmaq yzre beşer hektar jerge maxsus dut plantatsijalarь oturtьlmaqьa vaşlandь. Bөjlelikle hepsi 2 miljon fidan oturtьldь, 5 jьl icerisinde ise 8 miljon fidan oturtьlaşaq ve 150 tonna қоза toplanaşaqdьr.

Ipek. „Memleketniñ valyta sexidir“. Bizim vazifemiz ipek

qurtçyqlarъnъ sosjalist jaryçylyqъ işine xizmet etmege meçbur etmekden ivaretdir.

Jaş agronom Glikman arqadaş tarafьndan ipekçilik haqqьnda jazylqan bu kitabçyq birinçi eser Qьgьm ipekçiligi icyn qimetli bir xazine, ipek oqurьnda, valyta ve eksport oqurьnda, SSSR-нъn texnikij iqtisadij çihetden istiqlalijeti oqurьnda kyreşge saqьruvdyr.

Bu kitab, oqumaq icyn qajet jengil olub, pioner velykleri ve mektevler icyn gyzel bir jardьmçь ola bileçekdir.

Men ipek sojuzь (sojuzşolk) adьndan vytyн pionerlerge, mektev talevelerine, oçalarqа, komsomollarqа muraçaat etiv, ipekçilikni mektevlerde ve kolxozlarda tamьrlaşdyruv işinde, partiya ve hykumet tarafьndan kезде tutulqan planlarnъ eda etyv işinde vizge jardьmqa kelmeleri icyn saqьram,

Qьgьm MSSÇ ipek sojuzь vekili: (ostruxo)

BIZIM KƏJİMİZ VE KOLXOZ

Bizim kəj xozajstvasь təgeregimizni təşkil etimesini ve ipək qurtçyqlarьnь veslev xususьnda onьn ilk işini tasvir etmezden əgyne mutlaqa bizim kəjimiz haqqьnda ve bizim işimiz əzi ile sьbь suretde vaqlanaraq kecgen kolxoz haqqьnda hikaje etmek gerek.

Qьgьmda zengin mahsuldar Qacь voьnь ve onьn qajet vujuk massifler şəkilinde vaqcalarьnь, vostanlarьnь ve tarla-larьnь kim bilmej. İşte bizim kəjimiz şu Qacь əzeninin alcaqlarьnda jerleşgendir. Kəjni eki tərəfdan pek jyksek olma-qan vajьrlar qьsьbь turalar, kyn vatь tərəfьnda ise, bu kəj Mamasaj jalьlarьnda dalqalь deniz ile sьnьrlaşmaqdadьr.

Bir zamanlar bizim kəjimizin jedinolicnikleri olqan fuqare ve orta hallь kəjliler, şimdi „7 nojavr adьna“ quvetli kolxoz etrafьnda birleşgenlerdir. Onlar vaqcaşьbьq, vostaңşьbьq ve eginçilik ile oqraşalar. Bu kolxoz rajonda ərneк kolxozlardan saьla ve bir qac kere mykafat qazandь. Lakin bu qalibijet qolajьqnen elde etilmedi.

Kolxozçьlar ekseri vaqьt koperatif janьda tizleniv otura-raq, bir zamanlar bu vaqcalarьnь pomeşciklerge a'id olqanьnь ve əzlerinin pek az bir haq qarşьbьqьna savahdan aqşamqə qadar bu parazitler icyn calьşqanlarьnь hatьrlajlar.

Lakin sonradan her şey denişdi. Sьnьfij kyreş ateşisinde janь kolxoz kəji doqьdь. Şimdi her şey bizge, kolxoz etrafьnda birleşgenlerge aid. Lakin bu səjlenilgen zamanlarьnь men qartlarьnь hikajelerinden eşitiv vilem. Cynki men daha 13 jaşьndaman. Men daha mektevde oquьm; lakin bizim kolxoznьnь nasьl mejdanqə ketirilgenini, kulaklarьnь ve pomeş-ciklernin, inqilavdan sonra əz ellerinde qalqan topraq parca-larьna jarьşьbь, voqulmaqda olqan bir adamnьn tovan səpine sarьlmasь kivi sarьbьv əzlerinin evvelki sьnьfij hakimijetlerini

qajtarıv almaq umidile nası kyreşgenlerini pek gyzel xatırlajım.

Işte dinleniz...

Bizde kolhoz hareketi ilk olaraq 1922 senesi teşkilatlandırılmağa başladı. Bir kereden „Jań Jol“, „Gyzel Jer“ ve „Jań—Qıvvet“ adlarında uc kolhoz mejdanğa ketirildi. Bu kolhozlarğa kulaklar ve taqatlı köjliler de soquldılar ve en eji topraqların zavt eterek kolhozlarğa verilgen lgotalardan fajdalanmağa başladılar.

Fuqareler' rajon teşkilatlarının yardımı ile, kolhozğa jalınlı gyzel mal-mülki olqanlarının qabul etilmesi ile qalmajıv, belki her kesnin qabul etilmesini elde etdikleri zaman, kulaklar—kollektif olıv calısu onlarğa ajaq calqanını ajıv, kolhozlarğa qarşı teşviqat jırytmege başladılar.

Kulaklarının zıjankarlıq işleri başdalarda muvaffaqıjet qazandı „Savıq“ kolhozçılar en eji topraqlarının hepsini öz aralarında pajlaşdılar. İşte o zaman fuqareler ve orta hallılarının bir qısmı başlarında benim vavam ve bizge jollanıqlan jaş agronom olqan haldı kolhozın jań başdan teşkil etmege qarar verdiler.

Kulaklar, kolhoz mejdanğa ketirilmesi ile evelde ufaq kolhozlarğa aid olqan vıtyn topraqlarının bu jań kolhozının eline keceşegini bilgenlerinden, fuqareler ve orta hallılar tarafından vıjyk kolhoz teşkil etilmesine mejdan vermemege qarar verdiler.

Bir aqşam vizim evimizge qomışımız ve „Savıq“ „Jań Jol“ kolhozının a'zası olqan Qurt Memet keldi. O bir vaqıtlar Mekkeni zıjaret etgeni icyn başında vejaz sarıq taşj edi.

Selam verdi ve amanlıq—esenlik soraşdı. Anam ve vavam onın selamına cevap vergen son, onı mysafir odasına alıv kirdiler. Biraz vaqıt kecgen son men qızılın suretde davalaşuv eşitdim. Qurt Memet vavamı kolhoz teşkil etmemesi icyn qandıra,—fuqareler anda vastalarğa malik olmajuv sebevinden köteklesirler ve acılıqdan ölerler. Barsın eskisi kivi jaşasınlar, aqır daqıqalarda men her vaqıt yardım eterim—dej edi.

Vavam ona cevap verdi:—„Siz, vajlar kötekleşmegen son, hatta daha zıjade vajıdınlı haldı, biz fuqareler bilxassa kötekleşmemiz ve birlikde calışımız, ilki zamanlarda ihtimal kyklik cekmek sıras da kelir, lakin o vaqıt bizge devlet yardım eter.

O vaxt Qurt Memet anama muraçaat etiv səjlenmege başladı:— „Fuqarelerden teşkil etilgen kolxoz, allanın emirine kelişmegen bir işdir, siz qadınlar ise, allanın emir etgen jölnen ketmege вогуълысьз...— dedi. Beş daqıqa sonra anam ile birlikde, vavamъ bu kolxoz teşkil etyv işine qarışmamasъ icyn qandırmaq başladılar.

Vavam öz degeninde inadlıq kösterdi. Anam: „Eger sen o mel'un kolxozqa kirsen, men balaların alır ve vavamın evine qajtv ketirim. O vaxt jaşa öz kolxozınen!“ diye vaxırmaq başladı.

Vavam:— Qadın ajrılsa, onъ toqtatmaq kyc olur!—dedi. Bundan sonra evden сыъв ketmekde olqan qoçanın ve my-safirnin artından qıryq filçanların ırlatılqan eşitidi. Ve anamın:

— „Jarı toplaşuvqa özim varım ve kolxoz ne olqanın men onlarqa kösteririm... dejen sözləri uzun myddet işildiler.

Bu vaxtda Qurt Memet hilekar suretde kylymsirev vizim qaraltmızdan invalid Akim Topalın evine doqr ketedi.

Men soqaqda rast ketirdigim balalarqa eşidigim lafların ve anam ile vavamın da'valaşuvın hikaje etdim. „Vyjuklernin“ bu balalardan va'zların evlerine de kiriv сықанlar ve anda da vizdegi kivi saına ojın ojnanlar anlaşıldı. Aşeva vıyn son ne olaçaq?...

Aqşam qulaqların ındıraçaq şekilde celik parcasın uruv janratdılar. Toplaşuv saırdılar. Biz adet yzre her kesdan evel capdıq, qadınların daha erte kelgenlerini kördikde hepimiz şaşv qaldıq. Cunki qadınlar toplaşuvlarqa pek sirek kelediler. Bu suretde vutyn köj qadınların toplaşv kelmeleri daha sirek körilgen hallardan olqanın, vunda kulakların agitatsijasъ olqan dıjula edi.

Javaş-javaş, jyreksizleniv ve virer-virer erkekler de toplanmaq başladılar. Koperatif janında oturv, toplaşuv ve kolxoz haqqında çanlı suretde da'valaşmaq başladılar. Fuqarelerden bir soqlar hatta jyreksizleniv olsa, da kolxozın teşkil etilmesine qarşı fikirler vile ajtdılar.

Taz ystine sıvan degenleri kivi, ickini sevgen rus vatragъ Vanka, bu aqşam daha zijade sarxuş edi.

— Arqadaşlar!... köjliler ve proletarlar, Men... ajtmaq mümkün, ki her vaxt kolxoz tarafın tutam... eki elimi de köterem... EX, kolxoz kivi olmaz... Öz vaşına xazainsın EX!... dedi.

Онын лаflарына җақылдаp кyлдилер, биз исе, оны җарғыз җа-
виqlары ve семикка иле җывалдыҗ. Vanka cirkin suretde сөгу-
nerek, көзлеринен өзini ыңыртqанларны араҗдыра еди. „Савыҗ адам-
лар оны пармақнен көстердилер, она тыкырдилер ve: „Вақыңыз
kimlernen иҗ көрмек керек олаҗаҗ“... Xазайлар!... dije ваҗлыгын
salladyлар. Көjliler исе, сыраjларын сытыв susдылар.

Топлашувны көj savetинин reisi acды. Qadyнлар өгдеки отур-
қыclarоҗа отurdyлар. Erkekler artda отurdyлар. „Савыҗ адамлар“
исе, дывар кенарларында ve җары тyвлеринде отurdyлар. „Ғyҗа ja-
лыңыз dinlemege kelgenler!...

Agronom сөз алды. О татарҗа pek gyzel, аjдын ve sade
olmaq yzre, kollekti emeknin jedinoлисныj emek yzerine ystyn-
ligi, nizamy, kolhozчынын huquqy ve vazifeleri haqqында сөj-
ledi. Jaҗ qandyгычы sos kollekti emeknin ystynligini hatta җyв-
helengenlerge vile isvat etdi. Topлашувда olqanlardan birisi
javaҗ ve jeterlik dereҗede аjдын sesle dedi:

— „Qajda varsan, cufutlar aratyлq eteler!“

Bu сөз ansызлар yzerine ve kulak jadymчыларына te'sir etdi.
Her kes сөjlemek, bir-birine җаршы сөjlemek istedi... Qadyнлар
bir birlerini ozuv сөjlenmege тыгыдылар... Nic bir җej, anlamанын
caresi joq еди. Bundan сеveв bir соqlары даqылмаҗа ваҗладылар.
Топлашувны тыныландырмаҗ vужyk bir kyeliknen mymkyn ola
bildi. Baҗда көj saveti reisi, онын артында VКР(в) jacejkasy
sekretary сөз алды. Bundan sonra bir җаc kolhozчы сырвы сөз
сөjlediler. Bir saat kecgen соң her җej аjдын suretde anлашылды,
ekserijet kolhoz tarafын tutuv rei verdi.

Ғу arada birisi: Janqын!.. dije вақыгды. Penҗire arҗасында
janqыннын alevi аjдын suretde көрине еди. Ateҗ, көj saveti reisi
ve agronom jaҗаqan evnin vyтын төpesini җарлав alqan еди.
Jine җу jerde eki komsomol Husein Topalны qолында tuta
ve birisi de оны җamarлаj еди. Sonradan оны бу evni jaҗ-
maq icyн Qurt Memet ve vyтын kulak kampanijasы qandyqаны
anлашылды.

Janqын сөndirilgen соң, ystleri-ваҗлары kyjelengen, py-
syrlengen 30 adam җу jerde kolhozqа jazыдылар. Bunlar
arasында vavam da var еди. Artыq бу иҗге anam da җаршы
ketmej еди.

ПОДАШЕНО
СССР

KOLXOZ XOZAJSTVASY TÖGEREGINİŇ TEŞKIL OLUNUVY

Bytyn qyş kolhoz birlikli ve qajretli suretde calyşdy. Biz öz bereketimizni „Ittifaq“ ile kontraktatsija jaryw, avans olaraq ileride toplanaşaq bereket hisabyna un ve para aldyq. Baharge doqry kulaklarny sany olaraq joq etyv işi başlandy. Onlarny mal-mylki kolhozqa kecdi. Kyzlik sacuv kampanjasynda biz artyq, sacuvny muvaffaqijetli suretde ötkermek icyn jeterlik derecede quvetge malik edik. Bu waqytda men ŞKM-de oquj edim ve mektevde pioner welygi mejdanqa ketirdim. Biz waqytlarymyzny guzel kecidik. Balalaryny öz aralary mehabet jaşaqanlary ve ekseri waqt kolhozqa jarym etgenleri kɵrildi: waqcadan qury uryaqlar toplaw ketire, utylsirjo toplaj, dyvar gazetasy syqara edik. Biz bytyn kolhoz ve çemaat ɵmrine qoşyldyq.

Kolhoz wizni mykafatlandyruv xususynda qarar syqardy.

Aqşam reisni mykafatlarnen kelmesini bekley edik; biz ony qarşylaw almaqa qarar verdik ve wunyn icyn sose joly yzerinde kɵpyrge doqry ketdik. Denizden salqyn ryzkar esmekde edi. Hava acyq edi. Isinmek icyn bir syraqa tizildik. Men kyler jyznen: „Bir, eki, uc...“ komandasyny verdim... Balalar hepsi birlikde taktnen ajaqlaryny urdylar.

Ansyndan uzaqdan bir linejka kɵrindi. Urra seslerinden linejkanyn saraw aldyq, linejka yzerinde reis agronom ve kolxozlardan da bir qac adam wulna edi.

Biz ɵzimizge berilecek mykafatlarny kɵsterilmesini riça etsek de, red çewawy aldyq ve wizge linejkanyn janyndan cekilmek teklifi berildi. Şu aqşam bytyn komanda ile mektevge kelmek xususynda maqa emir berildi.

Toplaşuv. Bizim welygimizge waqyşlanqan tantanalyn toplaşuv acyq i'lan etildi. Sɵzni reis ɵzi aldy. O wejnexalq wazy'jet yzerine ve Stalin arqadaşny „muvaffaqijetlerden waş ajlanuv“ adly maqalesi yzerine tafsilatly suretde toqtaldy, baharlik kɵj xozajstvasy kampanjasyny praktik wazifelerini anlatdy. Bundan sonra mykafatlarnyn taqsim etmege kirişdiler.

Qyş galstuklar allandyly, wujyk ve kercekden futbol topy kɵrindi. Juqy mizaçy bir kereden qaw oldy. Bizim coqdan beri besledigimiz xajal jerine ketirildi: biz kercekden futbol komandasynyn teşkil ete bildik. Hepimiz reisge syçaq teşekkyr

bildirdik; her pioner bir birini özuv vaqırmağa calısa edi. Bu şamata arasında vizim agronom söz istedi, vizim komsomol jacekamyznın sekretarı da o edi.

— „Balalar, vizim kolxozymız teşkilat devirini namuslı surette tamamladı. Bunı teşkeryv imtihanı sacuv kampanijasınıñ ötkerilmesi oldı. Biz rajonda sacuvnı birinçi olaraq bitirdik ve agrominimumnı ömyrge keciryv işinde de birinçi olaraq ketemiz. Biz bu muvaffaqijetlerni pekitmege vorıçlymız. Bu neticelernin elde etilmesinde komsomollar ve siz pionerler pek coq işler japdıñız“ dedi.

Pravlenije a'zaları tarafıñdan el cırpmaları eşitildi. Agronom sözinde devam etdi.

— „Kolhoz pravlenijesi öziniñ alqısları ve vaıxşsları ile bunı tasdiq ete. Men sizin kolhozınıznın agronomı olmaq sıfatıle, öz tarafıñdan mende sizge bir vaıxşs ketirmege qarar verdim, lakin öjle zir vaıxşs, ki hem sizge, hem kolhozğa fajda ketirsın ve ajnı zamanda sizin völyginiz icyn maddij baza mejdanğa ketirsın. İşte bu sebevden men sizge şu şeyni vaqıslamağa qarar verdim“.. dedi.

Bu jerde o çevinden bir qutı cıqarmağ icyn bir daqıqa toqtaldı. Biz avdırav vaqıv turdıq. Kolhozçılar da taççyblı surette agronomnı dinlej ediler.

— „İşte bu ufaq qutucıqnı köresizmi, bunda zaif adamlar, qartlar ve balalar icyn hoş ve fajdalı bir iş var, bunda sizin icyn jañ bilgiler ve maddij baza, ajnı zamanda vizim sanajıymız ve devlet icyn fajda var!

Bu arada mektev zalına 20 qadar kolhozç daha soquldı ve onlarda mıraqlanen agronomnı dinlemege vaşladılar.

Agronom sözinde devam etdi:

— „Sizden va'zılarınızda analarınıznın ve apteleriniznin ipek javlıqları vardır. Bu javlıqlarnı hazırlamağ icyn kerek olğan ipek evelde Japonjadan ve Qıtajdan ketirilir edi. Eski Rusje her yıl xam-ipek icyn hatta hazır toqumalar icyn Japonjağa ve Qıtajğa milyonlar para vere edi. Şimdi ise, viz bu şeyler icyn para sarf etiv olamamız. Bizge o paralar maşınalar satıv almağ icyn, fabrikalar ve zavodlar qırmağ icyn kerek; lakin memleket icyn ve eçnevij memleketlerge cıqarmağ icyn ipek de kerek. Cynki direzavl jarıçlıq elek-trik, degirmen ve toquma sanajıymız bunı talav ete.

Bizde ipeknı özimiz asramağ icyn vytyñ imkanlar var ve

Qығымның бу іш ісүн ен гүзел бир жер олоғань алашыл. Бу қутуісқ ісерісінде іпек қуртсқларынның тухумларь—жумуртасқларь вүлүна, (ресім 1.) бу тухумлардан қозалар һасыл ола. ве лазим келген суретде вақув ве асрав нетіңесінде бу қозалардан іпек іпліклері елде етіле. Бу жумуртасқдан сьдасқ тьртьсқ һаман-һаман жалпыз дүт ақасьнын жапрақларын ашав кесине. Қығымда ве везим көжимізде дүт ақасларь жоқ деғил, лakin һеныз онлар пек азлар. Тьртьсқын асрав іш қажет сәде ольв, вүнда вәшльча керек олоған іш онь низамль ве доғрь суретде вәслевден іваретдир. Бу іш кыс деғил ве һер кес ісүн елверішли бир ішдир.

Res. 1. Вүнын киві қутуларда жумурталардан тьртьлар мејданқа келелер.

Гүзел сьпысдан іпек алмақ ісүн о тьртьсқларын һасыл вақмақ керек олоғань мен сізге өғретирим. Вүнын ісүн көј хозайствась төгерегі мејданқа кетирилмесини теклиф етем, ки о төгерекде вез бу ішнен оқрашымьз.

Агрономның, көј хозайствась төгерегі мејданқа кетирив иле вақль олоған бу вәхсьсь һер кес ісүн вәкленилмеген бир сьј еді. Вез дүтурмьсасьна алқысларнен өз разьльқьтмьзн бидирдик. Шу жерде вүтын вөлыгимизнен төгерекке јазьльдьқ. Староста оларақ Авдурамань сайладьқ. Биринчи дөрс ерtesi кунге тајин ольноған еді.

КӨЈ ХОЗАЈСТВАСЬ ТӨГЕРЕГИНДЕ БІРИНЧИ ДӨРС

Салышув усullарь. Ерtesi кыни ақшам вез мектевде торландьльқьтмьз заман төгерекдегі јолвәссьтмьз сөјлеңе сөзге вәшладь:

— „Дөрсге вәшламьздан өгыне салышув усullарь һақьнда алашмақ керек. Менім фикрime көре, егер вез іпек қуртсқларын өз вәштмьзқа вәсleseк ве вәқсақ, онларын јаšәјьсьн дүққатль суретде мьшәһеде етсек ве көзөтсек ве дөрс вәқьтларьнда өз көзөтывлеримизнин нетіңелері һақьнда хәвер вәрсек бу усул ен јәхсь ве маһсүлдар усул ола билir. Егер бу ішлер

jetersizlik etseler, meni jardьmьqа саdqьra vilesiz ve kitablardan fajdalanьbь ola bilirsiz. Eger kerek olsa, eksiklerini men tek-millerim. Razьsьzьmь?..

Biz qarьbь ketmedik ve bu usul vegenildi.

Bu suretde, valalar biz iьge vaьlamazdan oьgyne ipekçilik-nin esaslarь ile tanьbь olnьbьz ve savьrnen dinleniz.

Ipekçiliknin ekanomikasь. Ipekçilikde sizin ilki tanьbь oldьoьbьz ьej—tuxumlar (grena) edi, bu sevevden ondan vaьslajьq. Lakin ona qadar ipekçiliknin sijasij-iqtisadij ehmi-jeti haqqьnda, bu iьnin memleket icyn maddij ve xozajstva icyn ehmijeti haqqьnda eki sьz ajtajьq. Tьnevin men sizge ipeknin evelde Japonjadan, Italjadan ve Qьtajdan ketirilgenini ajtoьan edim. Bu memleketlernin ehalisi koьj xozajstvasьbьnьn bu pьtaoь ile dynja yzerindegi vьtyn xalqlarьnьn hepsinden zijade oqraьa ediler. Bizde SSSR-de, dut aqacларь oьsgen her jerde ipekçilik ile oqraьmaq mьmkindir, ki dut aqacларь ise Tyrkistanda, Qьrьmda, Ukrainanьn ьenyvinde (qьvlasьnda) ve Kavkaznьn her jerinde oьsmekdedir. Eski Rusjede ipekçilik iь-nin zaif dereçede inkiьaь etmesinin sevevi ьunьnle anlatьla edi, ki bizge eьnevij memleketlerden ketrilmekde oloьan xam-ipek pek vahalь ola edi, vizim ipek qurtь qozalarьmьz ise anda oqajet uьuz fiyatnen satьla edi, cьnki Rusjede ipek sarqа fabrikalar coь edi. Beь jьllьq plan mьçivi, bir qac dane ipⁿk istihsal xaneleri acьlaçaqь koьzde tutulmaqdadьr. Bu, vizde^e ipekçilik-nin ilerilemesi icyn imkan vereçekdir.

Men vellesem bu sizin icyn anlaьyladьr.

Bilerek ve doqьrь suretde vaqьloьan taqdirde ipekçilik pek vьjyk kelir ketire, vьnьnle beraber hatta vьtyn bir memleket-nin ekanomikasьnda vьjyk rөл oьnaj. Mesela, Japonjada 27 senesi altun ruble hisa ile 513 miljon rublelik, 342 miljon tonno qoza alьnoьan edi. Bu para, Sovetler Sojuzьnьn vьtyn jerlerinden toplanmaqda oloьan k/x-sь nalogьndan coьdьr. Japonjada, doqьrь vaquv netiçesinde 25 gram jumurtacьqlar qutusьnda 75 kilogram qoza alalar. Bizim Qьrьmda ve Tyr-kistanda ipek qurtcьqlarьnь beslev iьi henyuz osal bir halda oloьanьndan, viz ançaq 25 kilo qoza ala bildik. Iьte doqьrь ilmij suretde vaquvньn netiçeleri vьjledir. Bu sonki eki ra-qamнь gyzelçе хatьrda tutmaq kerek. Elvette bir kereden vьjle netiçeler elde etmek kyçdir, lakin viz vьnьn icyn tь-rььmaqda, hatta Japonjanь ozuv kecmegе \вогьçьlьmьz. Bunda,

syvhesiz, mahsuldarlıqny yukselemek kerek olqan anlaşımaqdadır. Bunyn icyn bizde vytyyn imkanlar var. Bunь elde etmek icyn bizge ipekçilik işinde calışmaqda olqan instruktorlar ve ipekçilik teçrube stansalarь yardım etmege vorьçylar, biz jaş ipekçiler ise, onlarnen sьqь suretde vaqlь olmaqda vorьçylmьz.

Res. 2. Kөbelek ve tuxumlarnь teşkermek icyn mikr. skop.

Tuxum (grena) elde etyv. En evel Tuxum (grena) dije ipek kөbeleginin jumurtasьna ajtojanlarьny ajdьn olaraq anlajьq. Sizin kөrdiginiz şu tuxumny men Aqmescidden ketirdim. O şimdi Kavkazda ve Turkistanda coq olqan xususij zavodlardan birinde hazьrlanьqandьr. Umimijetle teçrube stansalarь tuxumny zavادلardan jazьv ketirtilmesini ve ipekçilerinñ özleri tarafьndan hasьlanmamasьny tevsije eteler, cunki zavodlarda tuxum öjle bir usulnen hazьrlana, ki onь xastalьqdan temin ete.

Siz, „ja zavodlarda bu iş nasьl jarьla?“ degen syalni pek haqlь olaraq vere bilirsiz. Men sizge bunь qь-qadan ve anlajьşşь suretde ajdьnlatmaqda calışajьm.

Birinçide zavodny teşkil etmek icyn, qurtçьqlarьny vaşqa jerlerge nisbetle daha az xastalandьqlarь rajonny sajlajьlar. Tuxum zavodь olqan rajonda teçribeli instruktorlarьny kөzetvyi altьnda çьnyş qurtlar jetişdiryv işi mejdanьqa ketirile. Bundan sonra quvvetli mikroskop (Resim2.) altьnda teşkerilgen ve en gyzel çьnyşdan olqan kөbeleciklerden elde etilgen tamamile saqlam tuxumdan (grena) tьrtьrcьqlar jetişdirile.

Tьrtьr jetişdiryv işi erte baharde, sьçaqlar vaşlamazdan evel, dut aqaclarь yzerinde byryler qavarmaqda vaşlanьqan zamanda jarьla, cunki sьçaq bu tьrtьrcьqlarьny beslev jetişdiryv yzerine fena suretde te'sir ete. Bejaz dutny en gyzel japaqlarьny sajlav alaraq, tьrtьrcьqlarьny vol-vol beslejer. Tьrtьrcьqlar ajdьn, faqat kyneş jarьqь pek kirmegen, jeterlik dereçede hava işlegen ve Selzi myçivi 20°—23° gradus qadar normal sьçaqlьqь olqan oda icerisinde asalalar. Geride qalqan ve

doqır suretde inkişaf etmegen qurtcǵqlar mahv etileler. Eger beslev zamanında xastalanuv xususında eñ ufaq bir alamet kǵrılse, ǵjle qurtcǵqlar artǵq tuxum icyn qaldıǵymazlar. Qoza mejdanǵa kelgen. soñ qozalarnı saǵlav aǵrıuv işi vaşlana. Ǵzlerinden saǵlam kǵbelekler cǵqa bileçek qozalar saǵlanıv alıvır. Bunıñ icyn eñ doqır formada, temiz, bir tysde ve qavıvǵı tolalıv olǵan qozalar saǵlanıv alıvır.

Bundan soñ qozalar syrtılır ve mikroskop altında vaqıvırlar, eger onlarnıñ saǵlam olǵanlarǵ kǵrine ise, ançaq o zaman cǵnıñ icyn qaldıǵıla bilirlir.

Lakin, balalar iş jalıvız bunlarnen bitmej. İhtimal qajda olsa da bir jañlışlıqqa jol verilgendir, ki o jañlışlıq neticesinde vıtyn qurtcǵqlar zararlanıv ve zahmet voşqa keter. Bunıñ icyn birde qozadan cǵqqan kǵbeleçikni teşkeriv vaqalar (Resim 3). Cynki kǵbelek jumur tacǵqlar vermege vorǵıvıdır, ki o jumurtacǵqlardan ileride olaçaq ipek qurtcǵqlarǵ cǵqarlar. Bunıñ icyn kǵbelek saǵlam olmalıdır.

Kǵbelekni şǵjle teşkereler: İnkubator denilgen ve muajjen bir sǵçaqlıqda turǵan jaşcık icerisine qozalarnı qojalar. Adij sǵçaqlıqqa nisbetle bu jaşcık icerisinde kǵbelekler xajli dereçede erte cǵqalar. Adetdegi myhletinden erte cǵqqan kǵbelecikni de mikroskop altında teşkereler. Eger onda xastalıvıv qozqatıvırlar kǵrile ise, vıtyn qozalarnı ipek sarmaq icyn jollamaq icyn kec olmaz.

Kǵbelekni mikroskop altında vaqmazdan ǵgyne onı ǵldireler, soñra gyzelçe qurıtalar, havan icerisinde tyjeler, suv ile qarǵıvırlar ve bu qarǵıvǵ majv'dan bir tamcǵ alıv onı tedqıv eteler.

İşte, balalar, saǵlam tuxum (grena) jetişdiryv işinin ne qadar cetin ve kyc bir iş olǵanıv kǵresiz. İleride, bu qurtcǵqlarnıñ dehşetli xastalıvlarǵ ile tanış oldıǵrıvız zaman, saǵlam tuxum elde etyvniñ ne qadar ehmiyetli olǵanıv ve İpekçilik sojuvz ile İpekçilik kolhoz sojuvzıvıñ teçrive stansalarǵ ne icyn vıtyn ipekçilerge tuxumıv ǵz vaşlarǵna asramaqıv degil, de velki tuxum zavodlarǵndan jazıv ketirtmekni tevsije etgenlerini anlırsız.

Res. 3. Ystde erkek kǵbelek
aşaqıvda—ıǵqacǵ.

Daha sonra k beleklerin her çiftini marliden jaxud perlametden hazırlanan torvasıq icerisine oturtalar. Bu torvasıq icerisinde k belek adetde 500-ge qadar jumurta sıqara ve 8-15 kyn sonra  le. Doğrı suretde sıqılan jumurtasıqlar 4 ve 5-n ci resimlerde k sterilgeni kivi aşaqıdan qalınlaşan halqaa benzejler.  lgen k belekleri juğarda s jledigin usulnen bir daha k zden kecirerler ve eger bu k beleklerin saqlam olqanlar k rilse, o vaqt tuxumın hi  şubhesiz saqlam olqan anlaşyla.

Res. 4. Doğru sıqılan jumurta

İşte tuxum zavodlarında tuxum elde etyv usulı haqqında ajtmaq mumkin olqan s zlernin hepsi bu qadar. İhtimal bu ajtılqanlardan bir coqlar sizge anlaşılmaqandır, lakin ileride hepsi anlaşylır. şimdi sorajıaq şejleriniz olsa soranıız ve vınnle bu gunki musahavemizni bitirejik. Berilgen syaller coğ edi. Lakin, bunlar arasında — qurtasıqlar ne vaqt jumurtadan sıqılmaq vaşlarlar?—degen bir syal her kesni meraqlandırdı.

Agronom  evav verdi:

— „İş şundan ivaret, ki sııaq bahar kynleri kelgeni kivi tuxum (grena) şanlanmaq vaşlağ. Bizim tuxum-ş jtmiznin (grena) bu zamanqa qadar şanlanmasın sevevi onın alcağ derecede sııaqlığ olqan ajrı oda icerisinde saqlanmasdır. Onın şanlanmas ıcn en eji vaqt—dut ağasında jıraqların aıılqan momentidir. şimdi artığ jıraqlar aıılmaq vaşlağ ve 3-4 kynden circelernin jumurtadan sıqmalar kivi bizim tırtışasıqlarımız da tuxumdan (grena) sıqılmaq vaşlarlar.  yzel  tuxumqa (grena) vaşnıız. O aıy tysge kire vaşlağ, evelde qara tysde edi. Demek şanlanıv zamanı jağınlaşmaqdadır.

Res. 5. Jumurtalamağa olan k belekler.
1. Tolı suretde jumurtalav. 2. Qozlamağa olan ığıas k belek. 3. Erkek k belek. 4. Qozılqan k belekler.

Onın şanlanmas ıcn en eji vaqt—dut ağasında jıraqların aıılqan momentidir. şimdi artığ jıraqlar aıılmaq vaşlağ ve 3-4 kynden

circelernin jumurtadan sıqmalar kivi bizim tırtışasıqlarımız da tuxumdan (grena) sıqılmaq vaşlarlar.  yzel  tuxumqa (grena) vaşnıız. O aıy tysge kire vaşlağ, evelde qara tysde edi. Demek şanlanıv zamanı jağınlaşmaqdadır.

Syaller bitgen edi. Bununle 1-nçi dersniñ sonına сықıldı. Jarǵn savah, bizim jetişdirdigimiz qurtсыqlarның дунјаға сықmalarы icyn lazim kelgen odаны hazırlav işine kirişmek kerek.

QURTСЫQLARНЫ JETIŞDIRMEK ICYN ODA HAZЫRLAV

Savahlarы, xususan bahar işleri qызqынly suretde ketgen zamanda agranomның işi coq ola. Artыq saat 10-ny kecdi, o jine joq. Seit Memet, agranom kele dev vaqыrоqan zamanda viz mektev janında ojnaj edik. Onыñ qarşыsына сарыы сықдыq, lakin mektevge kirmek mymkyn olmaqаны anlaşıldı. cunki qarының anaxtarы qaravulda edi. Aramызda еñ kucyk saıyыqan Abduramanсыq varыv anaxtarны ketirinçeje qadar bir birimizni ozuv agranomqa көj xaverleri ajtmaqа calыşдыq.

Ipek qurtсыqlarы jetişdiryv haqqındaki fikir, көjde bir coq adamlar tarafыndan vegenildi. Kolhozның pravlenije a'zalarы, eger bu işniñ elverişli olqаны anlaşılsa, hazajstvanıny bu rytaqын keleşek sene өзlerinin istihsal planlarına keci-reçeklerini sөjlediler. Xususan qadınlар pek meraq etdiler. Bizim arqadaşlarımız, artыq ipekni satıv almamız dije biraz artдығыv sөjlediler, ipek qurtсыqlарımız var, qozaqlar олыv, fabrika acarmыз ve özimizniñ kolhozımızda hasыllanqan өз ipegimiz олыv—dediler. Qadınlар keliv vaqmaqа ve jardıv etmege sөz verdiler.

Arada hoşnud olmaqanlar da көrildi. Sыnyij duşman ajnaşы suretde maskaqа vurynerек vizоunçыlyq işinde devam etdi. Kolhozçylardan va'zylары - ipek olaçaq, lakin dutdan qajnatыlqan lezzetli tatlıмыз, işden toqtaqan соñ voş vaqыtlarda rahatlanmaq icyn dut aqaclarының көlgesi olmajçaq dediler.

Lakin vөjle fikirler taru-mar etildiler. Deliller keskin edi, tatlıныv vaşqa jemişlerden de qajnatmaq mymkyn, ve ajny suretde çeviz aqaçының gөлkesi altыnda da oturmaq mymkyn. Bu arada Abduramanсыq anaxtarны ketirdi ve viz gyrylti ile mektevge kirdik.

Qurtсыqlар icyn oda hazırlamazdan өgyne lazim kelgen odаны secmek kerek.

Agranom veş odadan еñ vyjgi, çenyv-qarvi tarafdан pençireleri olqan oda yzerinde toqtaldı ve:

— „İşte balalar, viz bu oda yzerinde toqtalajыq dedi.

Birden birge Gylizar soradı:

— Ja ne icyn bu oda yzerinde toqtalamыз?

Biz hepimiz çiddij suretde ona vaqıdıq. Aramızdan va'zlar vaqırdılar:

— „Böjle qolajsız syal olurмы?

Lakin agranom bizim sözimizni völdi

— „Хажыг, syal qolajsız degil. Bizim qurt jetiştiryv işimiz icyn bu syalnin vyjuk çhmijeti var. Хатыгъныздамы валалар, биринчи dersimizde men sizge, zavodda тытырсыqlарны veslegen zamanda onlar icyn qury, ajдын, icerisinde coq hava kirgen, hava gyzel işlegen ve сысаqlыqъ tegiz dereçede olğan oda sajlаqanларны ајтоqan edim. İşte bu bizim toqtaldыqмыз oda, tamam bu qaidelerge ujqun kelmekdedir. Daha sonra valalar, oda icerisinde jel çerejanъ (skvaznik) olmanasy icyn calışmaq kerek, cunki bu jel qurtсыqlar yzerine öldiriçi dereçede te'sir eter. Oda icerisinde tytyn dumanъ, janyq qoqusъ ve umumijetle hic bir tyrli keskin qoqъ olmanaldыr. Тытырсыqlar veslegen oda icerisinde bunıların duşmanъ olğan qırmısqalарnen, najezdniklernen, tarakanларnen, сысан ve сысавullарnen ve daha vaşqa hajvanларnen qajretll suretde kyreşmelidir. Oda sajlav zamanında ançaq bu qaidelerge riayet etilgen taqdirde qurtсыqlарның ve keşfijetçe gyzel olınalarъ ve bereketnin gyzel olmanasy icyn тыныclanmaq mymkyn olыr. İşte köresiz, ki Gylizарның vergen syali qolajsız bir syal degil edi. Biz hepimiz utanыв ses сыqарmadыq.

— „Şimdi cavik bir suretde odаны сыjыşдырмаqqa vaşlajыq.

Bir saat sonra her şey hazыr olğan edi. Pençerelerni açдыq, odаны havalandырдыq. өрымcek juvalарның сыrtыв алдыq, pollарны, qarыларны ve pençerelerni juvdыq. Bir qac dane uzun ve tar stollar cekiv ketirdik, qırmısqalar tarakanlar ve daha vaşqa qonъzсыq ar тырмаşыв olamasын dije stollarның tujaqlарның vaqıca сырыşы ile сыladыq. сысан ve сысавul теşiklerini qapatдыq. Onlar icyn aldavuc loqmalar hazыrladıq. Oda hazыr edi. Jalъныз sjomnikler hazыrlamaq işi qalğan edi. Buda yzerinde coq miqdarda теşicikler olğan kaqıddan ivaret olыв, o kaqıd vastasile biz eski jerni temizlemek icyn тытырсыqны jаны jerge avuşдыраçaq edik. (Resim. 6)

Bu kaqıdlar bir kereden bir qac desatke qurtны avыşдырмаq mymkyn olmanasy icyn jарыла edi. Bu işni adij suretde qolnen jарmaq mymkyn degil. Bundanda vaşqa qurtсыqlar qolnen avыşдырылаçaq olsalar, ezili ve xastalanыrlar.

Кақьд узерине тешиклер жармақ ичын тырли вуыкликде махsus тешик тешиген аетлер ола (Resim № 7). Тешиклер не қадар сық олар о қадар гызел.

Соқ кесмеден сjomниклер де һазьрландьлар. Biz onlarnь gazeta кақьдь узеринде жардық. Cynki ващқа кақьдымыз жоқ еди. Elbetde қаттыча кақьд ола даһа гызел олыр еди. Тешиклерни 3 тырли ольсуде жардық: Тешиклерни диаметри 1-ңи жашдакилер ичын— 5 миллиметро, 2-ңи ve 3-ңи жашдакилер ичын— 10 миллиметро, 4 ve 5-ңи жашдакилер ичын— 15 миллиметро еди. Даһа сонра биз, тыртырсықларны

Re. 6. Бу сjomник дие адлана.

Res. 7. Провојниклер иле сjomниклерге тешиктер тешелер.

ващқа јерге авьщдырмақ керек олқан заманда устине дут жарпақларь төкув onlarnь бу кақьд иле өлтгенлерини көрдик. Тыртырсықлар өзлерине ащайт қьдыгьв кақьд узериндеки тешиклерден жарпақлар узерине авьщалар, о заман кақьдның ке-

narlarından tutulub tırtıcsıqlar ile beraber istenilgen jerge avırdırla.

Her şey hazırlanan edi. Jalınlı tırtıcsıqların pejda olmasın veklemek qaldı.

TUXUM (GRENA)NIN ÇANLANMASI

Tuxumın çanlanub közetiv vazifesi bizim starostamız olğan Abduramanğa emanet etilgen edi. Tögerekde nevetdegi dersde o özini müşahedeleri ve calıuvı haqqında bizge informatsiya vermege vorıdı edi.

Abduraman 4-nçı gruppada olub, pek guzel oquj, völyk sovetinde a'za ve vınlı kivi mes'uliyetli bir işni jalınlı ona ısanmaq mumkun edi.

Tuxum (grena) uçlar majısqan ve kaqıddan jaryılan vuyuk bir qutı ıcerisine jerleşdirilgen edi. Ona jumurtadan daha uqun surede sıqmaq ıcnı kerek olğan vutyn şartlar bu qutı ıcerisinde doquırlan edi. Abduraman her kun bir qac kere bu oda ıcerisine kire (biz o odağa qurt asralan oda der edik), agronom ile bir şeyler haqqında laf eter; ekseri vaqt bizge bu ıcerisinde tuxum olğan qutığa toqunmatamızın, aksi taqdirde her şey qayıv olaçaqlı tenbih eter edi. Biz ise, elvette ona inana edik.

Eki kun sonra, men tatlı-tatlı esnev bir tarafına cevirilgen zamanda, bizim qorantamız juqlamağa olğan odağa, ıfınav Abduraman sarıv keldi.

— „Tirile... Tuxum tirile... Sarık olub varıjq! — dedi. Birinçı daqiqada men hic bir şey anlamadım. Lafın soynı qadar dinlegen soñ işni farqına vardım. Bir daqiqa ıcerisinde kijindim. Biz sarıv ketdik.

Sonki defasında, men qurt odasına kirdigim zaman tuxum azar-azar aqara vaşlağan edi. Şimdi ise, vıv-vutyn asıq tısge kirgen, jumurtasıqların ekserisi ufaq teşiciklernen qarlanğan edi ki, o teşiciklerden qurtasıqların jiltıravıq vaşasıqlar sıqıv tura edi. Biraz daha qajret köstererek onlar qavıqdan qurtılalar. Bizim ögymizde javaş-javaş öz kevdeciklerini majırdırlıv qara tısde 5 milimetrolıq tırtıcsıqlar hareket eteler.

Bir daha vaqıt Abduraman benim omuzına elini toqundırdı, elime bir sepet tutdırdı ve vejaz dut aqasından

taze jırgasýqlar qoragýv ketirmemi emir edi. Men qajtvv kelgen zamanda oda icerisinde bir qac vala, kolhozçylar ve qadyrlar toplançan edi.

Bunlardan birisi:

— „Ajnv cipcenin jumurtadan cýqmasý kivi cýqalar“ — dedi.

Avduraman:— „Tamamile doqrvv“ dev tasdiq etdi ve ajnv zamanda icerisinde qurtcýqlar olçan qutýv en ufaq tešicik-leri olçan sjemnik ile örtüdi ve kaqýdnyv ustine jı praq sepdi, Týrtýrcýqlarnyv hepsi kaqýd yzerine cýqýv vašda inamsýz surede ve sonra ac közliliknen jıpraqlarnyv ašamaqça vašladýqlarý zaman, Avduraman onlarný stol yzerine avýšdýrdý sonra vizim hepimizni bu odadan cýqmatýznyv emir etdi. Biz ses cýqarmadan onýd emrine vojun ekdik.

ABDURAMANNÝŇ DAKLADÝ

Yc kyn sonra vytyv tuxumlar çanlandýlar. Sjemnikler ile örtýlgen týrtýrcýqlar uzun sýralarven stollar yzerinde jata ediler. Oda icerisinde ufaq-ufaq doqralçan ve týrtýrcýqlar tarafýndan ašalmaqça olçan jıpraqlarnyv sýtdýrdýsýndan vašqa hic bir šej ešitilmeý edi. Bu zamanda viz, ilki işnin jekynlerini toplamaq icyn tögerek azalarýv toplamaqça qarar verdik. Šu kyni aqšam agronom voš edi ve tamam ta'jin olýnçan vaqýtda tögerekge keldi. Onýd cehresinden vizim işimizden ve bu qurtcýqlarnyv çanlanmasý işine diqqatýmýzdan ve sevgimizden xošnud olçanyv körile edi.

— „Balalar, bu gyn men sizni dinleýçegim Avduraman, söz saqa verile“ — dedi.

Avduraman bu momentniç ehmiyetini dujdy, onýd jyzi qýzardý. O çevinden defterini (blok-not) cýqardý ve týnc bir tavýrnen hikaje etmege vašladý:

— „Men agronomdan tuxumlarýv ve onlarnýv çanlanuvý haqqýnda ma'lymat alçan soç o tuxumlarýv en ejisi kaqýd- dan jırylçan qutý icerisine jerlešdirmek olçanyv qararlašdýrdým. Qutý icerisinde tuxum öziniç inkišafý icyn jeterlik dereçede havaqça, sýçaqlýqça ve jerge malik olaçaq edi. Bir- de kitab oduçan soç men Tyrkistanda va'zý qadyrlar oný qoltýqlarý aštynda tutýv çanlandýrçanlarýv anladým. Kavkazda ise jastyqlar ve puf tošekler aštyna dojalar. Vytyv bu

usullar eski usullar olъv tuxumnyъ keс сьqmasъna sevev olar, Şimdi ketdikçe vu usullardan vaz keceler.

Őimdiği zamanda vu usul vizde de qullanъlmaj. En ejisi, vizim jarqanъmъz kivi, tuxumnyъ orta dereçe сьçaqlыqъ olqan oda icerisinde jaxud inkuvatorда çanlandъrmaqдыr. Aqlыъzdamъ, viz inkovatornyъ Xan-eli sovhozъnda kergen edik, anda inkuvator vastasile cipce сьqaralar.

İpek qurtсьqlarыnyъ jumurtасьqlarыnyъ inkuvator icerisine dojqan soң, сьçaqlыqnyъ kynde 1—2 gradus artдыrъv, inkuvatornyъ javaş javaş qъzдыralar. 6—10 kyn keçgen soң tuxum çanlanmaqа vaşlaj. Tuxumnyъ sova janъnda jaxud kyneş qarşыsъnda tutuv çanlandъrmaq hic bir tyrli mymkyn olamaz, cunki qarardan zijade qъzuv netiçesinde tuxumnyъ mahv olъv ketmesi ihtimalдыr.

Bizdeki tuxumlar çanlanqanъ kivi, viz onlarnыъ sьmnikler vastasile stol yzerine avъşдыrdыq ve ilki zamanlarda doqralqan japrасьqlarнен vesledik. Şimdilik onlar ilki jaşda oldыqlarъ zamanda da o suretde vesemekde devam etemiz, İşte vytyн iş bundan ivaret. Bunъnle beraber ilave etmek mymkyn, ki tьrtьrсьqlarныъ qutyndan tuxumqa (grena) avъşдыr-qan zamanda jumurtасьqlarныъ da avъşдыrylmamasъna diqqat etmek kerek.

Gylizar syal vermek icyn sөz istedi ve Abduramanqa Şu syalni verdi.

— „Ja tuxumnyъ (grena) qъşda qajda saqlajlar?“

Abduraman jardьm araşдыr-qan adam kivi agronomqa vaqды, lakin Şu arada Şu çevavnyъ tyşyniv tapды:

— „Gylizar, seniң vu syalıң jersiz“ dedi.

Lakin agronom onъđ sөzini veldi:

— „Xajьr, Abduraman. Gylizarnың syali pek jerinde. Ja tuxumnyъ qъşda ve ilki baharde qajda saqlanqanъ yzerinde sizden hic biriniz ojlanmadъmъ. Cunki vizde, Qьrьmda jьlnың vu vaçыtlarыnda ekseri çыllы havalar ola, ve eger çыllы kynlerniң te'sirinen tьrtьrсьq jumurtadan сьqsa, dut aqасьnyъ japr-aqlarъ acьlmaqan bir zamanda siz onъ ne ile vesler ediniz. Bunъđ icyn qъşda onъ tuxum asralqan jerde ajьçа bir oda icerisinde, сьçaqlыq 0° gradus dereçesinde olqan jerde saqlajlar. Her ihtimalqa qarşы o oda icerisindegi saçaqlыq 2°-den az olmamalъ ve 5+den juqarъ olmamalдыr, cynkin birinçi xususda suvuq netiçesinde zaif qurtсьqlar elde etilir, ekinçi xususda

ise — qurtcsqlarınñ vaqtından erte çanlanmaları ve mahv olub ketmeleri ihtimaldır. Gylizar, bu seniñ icyn anlaşılamı!

Bundan sonra agronom, Abduramanıñ öz vazifesine insaf yzre ve anı suretde vaqqanıñ icyn maqtadı. İleridegi işimizde bizge ondan örnek almatıznıñ emir etdi,

Biz hepimizde bir aqıbdan: **Her vaqt hazırmız!**.. dep cevap verdik.

„Bundan son jayılmadı gerek olğan iş „qurtcsqlarınñ vaquv ve beslev, ösdiryvden ibaretdir. Bu iş icyn mesylijetli tanıqlanlar: Abduraman, Seit Memet ve Gylizar arqadaşlardır. Gerek olğan her tyrlı kösterişler icyn maqa muraçeat etersiz. Şimdilik saq olıbnız“.

Az qaldı unutaçaq edim, tırtıcsqlarınñ bir jerden başqa bir jerge avırdırılma zaman birinçi, ekinçi ve ucunçi kuni doqqan tırtıcsqlarınñ ajrı-ajrı qojmaqa tırtısnız. Bu işniñ vyjuk ehmiyeti var. Bunıñ sebebi ne olğanına keleşek dersde öziniz cevap berirsiniz.

BESLEV KYNLERI

Bizim tögerekde qurtcsqlarınñ pejda olub haqqındaki xaber tezlikle vytyñ köjge daqıldı. Tırtıcsqlarınñ nasıl beslengenlerini ve ilerilegenlerini közetmek icyn her kyn mektevge onlarça kolhozçılar keliv kete ediler. Cynki tırtıqlarınñ nasıl asralğanına, qoza ve neticesinde ipek nasıl elde etilgenini onlardan haman-haman hic bir danesi bu zamanqa qadar körmegen edi.

Boş qolnen kelgenler sirek edi. Kolhozçılardan her biri bir sepet dut japraq ketiriv kele edi. Bizge o qadar coq japraq gerek olmağanından biz kolhozçılardan artıq japraq ketirmemelerini riça ete edik.

Kolhozçılar bizge jyzlerçe syaller verdiler.

Biz elimizden kelgenine köre anlatmaqa tırtısa ve eger verilgen syal pek cetin ise, Gylizarınñ agronomqa jollaj edik, ki o andan gerek olğan ma'lymatıñ ögreniv kele ve havesliknen kolhozçılarda anlata edi. Kolhozçılar ise, vyjuk bir meraqlen onı dinlej ve ufaq bir qızcıqlarınñ bu qadar gyzel cevap bergenine ačevlenir ediler.

Gylizar, özine emanet etilgen işniñ haqqında pek gyzel kele bildi, ve biz de onıñ bergen vazifelerinin hepsini qusur-

sız jerine ketirdik. Gylizar qurtcýqların közetmege bilgeni, bu işni jyrekden ve severek japqan ıcn balalar arasnda pek capik i'tıbar qazandı. Ve va'zylar vizni— „Sizde oqlan olqansız, qızların sözlerini tutasız“ dije vizni erişdirdikleri zaman, biz öjle adamlar en qattı suretde cevap vere edik. Kynler kecdiler, vizim qurtcýqlarımız her saat ilerilediler. Ösyv dereçesiniñ birisi artıdan o birisi keliv kece edi.

Kolxoz her çihetden bizge jardımda vulındı, kerek olqan taqdirde vaqıadan dut japraq toplamaq ıcn bizge musaade etdi. Daha sonra, vizim işimiz ketdikçe cetinleşgenini köriv, kolxozcýlardan bir adamın japraq toplamaq ve taşmaq ıcn vizim tögerekge pekitdi. Bizim qurtcýqlarımız tamamilе ösyv vıjydikden sonra artıq bizge bir oda tarlıq ete vaşladı ve bir qurtların bir qısmın qomşudaki odaya avşdırdıq.

Qurt asralqan oda ıcerisinde coqdan coq tırtırcýqların cenelerini ojnalmalarından hasıl olqan qırcırt eşitle ve onlar qajet coq mıqdarda japraqn körilmegen bir capikliknen aşav bitire ediler. Jıl soñında biz bir hisav jardıq, onların 960 kilogram jaxud 60 pud taze japraq aşaqanlar anlaşıldı.

Kynler hep kecdiler... Qurtların veslev zamanı ıcerisinde agronomın sanki hic bir kere kormedik desek mymkyn. Onın vostan (ogorod) oturtuv kampınjası mese'lesi vojnça qomş ucastkada rejda olqan prorivni bitirmek ıcn anda jollanqan anlaşıldı.

Andan qajtıv kelgen kyni en evel bizge keldi. Qurtlarda olqan saqlam ve çanlı koryniş onda gyzel bir te'sir ujanđırdı. O Gylizarın maqtadı, oña va'z eksikliklerini kösterdi ve ertesi kyni tögerekde ders olaçaqın ta'jin etdi. Esas daklad Gylizarqa emanet etilgen edi. Qoşma olaraq da Avduraman ile Seit Memet daklad japaçaq ediler.

GYLIZAR NE SÖJLEDİ

Тırtırların vaquv. Adeti yzre aqşam ta'jin olınqan saatde her kes toplanqan edi. Kolxozcýlar da kelgen ediler. Ekserijetni qadınlr teşkil ete edi. Ceşit tysde örnekli anter kijgen, vaşna jeşil javlıq vajlaqan Gylizar söjlendi. On vıjyk bir diqqatnen dinlediler.

— „Bizim qurtcъqlarımız „Askoli“ çыныындан saıylalar. Onların vatanı İtalıjadır. Bundan vaşqa bir coq çыныslar daha var, lakin bizim Qыгым şaraitına eñ guzel ujoan çыныы „Askoli“ çыныыdır.

Avduraman tuıumların çanlandıruv işini onıııı suretde kecirgen son, men diger arqadaşların birlikde, qurtcъqların agronom arqadaşın anlatıan kivi vaqtaqa vaşladım. Dördüncü jaşqa kirgende qurtcъqların va'zıylar biraz xastalandılar, lakin biz o xastalıqdan savık qurtulduq.

Bu jerde agronom onııı sözünü völyuv:

— „Gylizar, ja xastalıqlar haqqında men aıtaçaq edim de“ — dedi. Gylizar:

— „Menim hatırmıdan cъqqan. Men qarş ketmejim“ dedi ve sözünde devam etdi:

— „Böylelikle, arqadaşlar, tırtırcъqlar jumurtadan cъqqan son biz onların veslemege vaşladıq. Birinci jaşda qurtcъqların ceneleri zaif olıanından onların pek ufaq doğralıan jıracıqların veslemek gerek oldu. Bunııı için trıva kivi vurulıan jıracıqların bir biri uzerine keskin rıcaqın inçe lenta kivi doğraj edik. Sonra bu lentacıqların doğrıdan doğrı tırtırcъqlar uzerine sepe edik (Resim № 8).

Teçirve jarmaq maqsadile biz qurtcъqların bir qısmın birinci jaşda olıan zamanda aırvv cъqduq ve onların iri—vıtın jıraqların besedik; vöyle tırtırcъqların pek javaş ösgenleri anlaşıldı. O tırtırcъqların jıraq uzerine tırmaşv, jıraqın eñ lezzetli kenarından qararaq vaşlarını kah bir tarafa kah o bir tarafa ceviri ac közlilikten aşıqanların közetmek oıajet meraqlıdır. Biz tırtırcъqlar uzerine jıraqın qalıı qatlav halında sepmemek gerek olıanını anlatdıq. Çunki onlar aıdınlıqqa, havaqa doğrı—jykses töpege tırmaşv cъqmaq için oğıraşaraq jıraqın coq taptajlar ve sonra onı aşamajlar. jıraqın azar-azar, lakin sıqça vermek gerek.

Böylelikle qurtcъqların vaqv asramaq pek cetin bir iş degil. Onların jalıny biliv ve vaqvında aşatmaq gerek. Bundan vaşqa temiz tutmaq gerek. Temizliknin oıajet vıjyk hemijeti var. Biz onların turıan jerlerini temizlemek için her kın onların vaşqa jerge avışdıra edik. Eger vöyle jırlımasa, pislikden sımniklerin ve tırtırların astında dımlıq ve pısyrlık hasıl ola. Bunııı neticesinde ise, onların xastalanmalar, hatta mahv olv ketmeleri ihtimal. Biz onların savah erte avış-

дъра едик. Сунки онлар саваһ ас олоҗанларьндан сјөмникдеги тешикге pek савик тьрмашаһар. Онларнь рол узерине тысыртемек исын де тьрьшдыҗ, сунки тьртьрьсьqlар pek назик олоҗанларьндан јерге тышдиклери тақдирде де хасталаһалар.

Шунь ишарет etmek pek мераqlь, ki тьртьрьсьqlар јальһыз ајдыһьльҗ олоҗан заманда ашајлар. Гиҗе қараньльҗда онлар ашамайлар. Буһьн севеви, мен вellesem снларньн гиҗе жуқламалардыҗ.

Res. 8. Јарғаqlарньн јарғасыqlарь доғрудан-доғру тьртьгларньн устlerine төкылдилер.

Her kes kylyшди.

— „Balalar, siz kylmeniz, мен өзим гиҗе дolaшьв буһларнь тешкерив вақдым. Sernik certiv вақсан, hareketsiz бир halda јатқанларьнь көресин, јарғьнь көргенлери киви уjanalar ve ашамақда вашлайлар. Daha вашқа тырли усулнен тешкерив вақмақ да мүмкин. Kyндыз онлар ашақан заманда сенелериниң шытрьдақань ешитиле. Гиҗе қараньльҗнда ise, бу шытрьды олмай. Demek онлар гиҗе ашамайлар...

Авдугаһан вақьгды:

— „Доғрь Gylizar, devam et.

— „Евет, мен ајтақаqlарьмьн һаһан-һаһан һепсини ајтьв

bitirdim. Jalnız şunı da ilave etejim: onlar dördinçı jaşda oldıqlar zaman (bunların jaşlar haqqında vaşqalar ajtılar), biz artıq onların vutın jaraqlarınen vesledik, beşinçı jaşda ise, hatta rıtacıqlarınen vesledik. Onlar vutın bu şejlerni vuyık bir iştiha ile aşajlar.

İşte qurtcıqların veslev haqqında ajtılmaş mımkuın olıan vutın şeı bu qadar.

Kolhozçılardan biri— „Mende bir sy'al var“ -dedi ve soradı:

— „Qurt peıda olıan momentden vaşlav tamamilen inkişaf etgenge qadar qac kere vuyikleşe?

Gylizar çevev verdi:

— „Tam suretde ajtmaq kuc, cunki qurtcıqların hepsi mysavij suretde inkişaf etmejler ve tyrlı vuyiklikde olalar. İnsanlar da tyrlı vojda olalar, lakin qararınen ajtmaq mımkin, ki qurtcıqlar 6-dan 9 vıñ kerege qadar vuyikleşeler.

Kolhozçı bir daha soradı:

— „Ja cekı xusıyında nasıl?

Gylizar ses cıqarmadı.

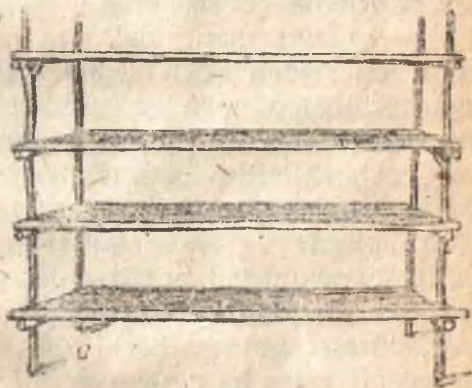
Avduraman:— „Men çe-
vav veririm“ dedi.

Hepsi oña cevırlıv vaqdılar.

— „Daha jaqınlarda,“ „İpek qurtın jaşajı ve vedeniñ qurılış“ adlı bir kıtvcıqda... Avtorın unutdı...

Agromom jardıı etdi, avtorın adı Van-Der-Flaas olıan-
nı ajtdı.

— „Tamamilen doqır. İşte o kıtavda oqudıı. Eger qurtcıqın jumırtadan jañ cıqıan zamanda cekıv vaqzıcaq olısaq, onıñ aqırlıq jağım miligram kele. Elbetde bu cekı qajet ufaq bir cekı olıanından on vızim mektev terazemizde cekmek mımkuın olmaz. Gramnı siz hepıñız vılesız, lakin miligram vıñ kere azdı. Jağım miligram vır gramdan eki vıñ kere azdı. Biz asramaqda oldıqımtız qurtcıqın, öz inkişafın eñ son ki devırinde cekıv vaqıdımtız zaman onıñ dört gram kelgeni anlaşıldı, ja'nij vırınçı derecede olıan cekısinden sekiz vıñ

Res. 9. Beslev xususij etazerkalarda jayıla.

kere zijade edi. Demek, Gylizar qurtcъqнъn altъ binden 9 bir kerege qadar vyjygenini ajtoqanda haqlъ edi.

Biz tьrtьcъqнъn va'zъ vaqьt bir giçede haman-haman eki kere artqanъnъ көzetdik. Bu suretde ösyş icyn pek coq qajret kerek, onъn o qadar coq japraq aşamasъ da vunъn icyn, şaş-laşaq bir hal degildir“.

Gylizar:— „Mende agronomqa bir syal var, mymkinmi?“ dedi ve şu syalnъ verdi:

— „Platovnъn kitabъnda oquqanъma көre, qurtcъqlarnъn maxsus hazъrlanqan etazerkalar yzerinde veslemek kerek olqanъn anlaşyla (resim № 9), ja ne icyn viz stollar yzerinde vesledik?

Agronom çevav verdi:

— „Gylyzarnъn sy'ali pek meraqlъ. Men bu sy'alnъ coqdan veri sizden veklej edim, xususan siz jalъnъz benim vergen anlatmalarъmnen qanaatlenmejiv, maxsus jazъlqan edevijatnъ da oquqansъz. Bu sizniң ne dereçe meraq etgeninizni ve bu işge anlъ suretde vaqıanъnъzнь isbat ete. İş şundan ibaret, ki qurtcъqlarnъn etazerkalar yzerinde asrav usulъ oda jetişme-gen jerlerde ve birde qurtcъqlar sanajъ' maqsadile asralqan jerlerde pek gyzel; vizde qurtcъqlar az olqanъndan ve stollar jeterlik mьqdarda olqanъndan, maxsus etazerkalar jardъrvъ para masraf etmege haçet joq, şimdi men vunъn icyn jazъq-sъnam, Teçrивe-nymune maqsadile hic olmasa bir dane etazerka jardъrmaq kerak edi. Keleçek sene bu janlъşъmъzнь tyzetmege calъşъrmъz; xususan quqt asrav işin kolhoz öz ystine alqanъndan bu işni de jarmaq kerek.

Balalar, etazer kalarnъn tyrlı qurulъşda—tjaqlar yzerinde turqan, asъlъ turqan ve daha vaşqa sojlarъ ola. Vyjyk miq-darda qurt asrav işinde bu sistemniң ystynligini ileride siz öziniz de көersiz. Bunъ bizim misalimizde de көrmek mym-kyn. Bizim velygimizniң asradъqъ vytyн qurtlar icyn 50 kvadrat metro көleminde mejdanlъq kerek. Bunъn icyn viz eki oda qapatdъq, eger viz o qurtcъqlarnъn stollar yzerinde asramajъv etazerkalar yzerinde asraqan olsaq, vunъn icyn dөrt kere az miqdarda jer qapatmaq kerek olъr edi, ja'nij viz bir oda qa-patъr edik ve daha voş jerimizde qalъr edi. Men vellesem bu anlaşъlqandъr.

— „Şimdi beş daqıqa teneffys jaraъq da ondan son Seit Memetni dinlermiz.

SEİT MEMET QURTLARNIŇ QABYQ DENİŞDIRYVLERI HAQQYNDA AJTA

Авдураман:— „Teneffys bitdi... mektevge kiriniz“ dije ва-
қырды. Балалар бир бирини озыşыв қарыға доқыр сардылар ve
бир бирlerini itekлев өгдеги en gyzel jerlerni almaq icyn тырş-
дылар. Beş дақиқа sonra hepsi Seit Memetni dinlemek icyn
hazыр olqan ediler.

— „Arqdaşlar!“ dedi Seit Memet ve esasly suretle sözge
başladı. „Bizim qurtlar haqqyndaki laflarymызdan ekseri vaqıt:
jaş, qabyq denişdiryv degen ifadeler хатырлатылды, benim va-
zifem bu sözlernin mynderiçesini anlatmaqdan ivaretdir“.

Artdaki şьralardan „Memet, söz vaşь kerek degil“ dije
вақырдылар.

— „Pek gyzel, doqьrdan doqьr işge kecem: bizde тыр-
тырсыqlарныñ jumurtadan сықмаларындан veş kyn kecgen son,
onlarnыñ adetde olqанына qarşь az aşmaqda vaşalaqlarы кө-
rildi. Onlardan va'зыларь ipek ipliklerden şьmniklerge pekitil-
diler, bedenlerinin bir qьsmынь tiklendiriv şu vaz'ьjette qatьv
qalqan kivi bir halda bulындылар. Biz vunыñ, agronomныñ
bizge ajtqаны kivi birinçi juqь jaxud birinçi qabyq denişdi-
ryv olqанынь bir kereden anladıq. Bir jaxud eki kyn uzan-
qan bu mamentde, тытыр eski qabyqынь таşлај, daha acьq
tysge kire ve bir qac saat rahatlanqan son daha zijade ac
közliliknen aşmaqda vaşлај. Biz onыñ birinçi juqьdan son daha
cavik, sanki her kyn vojdan artmaqda olqанынь көrdik.

Lakin тытырсыqlарныñ hepsi ajь zamanda juqьға dalmajlar,
ve biz juqьda olqanlarnыñ rahatsыз etmemek icyn, şu hala
aşmaqda olqanlaryньñ jaь şьmnikge avşьmalarы icyn jemni
pek saqt olыv sepdik.

Qabyq denişdiryv prossesi тытырсыqlar icyn qajet kyc
bir iş olqаны anlaşьla ve eger, beslegen zamanda saqtsызлыq
sebevinden, onlarnыñ kaqьdоqь pekitildikleri iplikler yzilecek
olsa, qabyq denişdiryv işi kycleşe. Bu suretle qurtсыqныñ
30—35 kyn devam etgen ömrinde, nevetnen onыñ aшаqan
kynleri kele, ki ona jaş adь verile ve onыñ juqlaqan kynleri
kele. ki vuna da juqь kynleri jaxud qabyq denişdiryv adь
verile. Jaşlar veş тырli, juqьlar ise-dörtidir. Men birinçi juqь
haqqыnda juqьarьda ajtdьm; ekinçi juqь 4 -5 kyn sonra vaş-
лај ve тытырсыq bir sutka (24 saat) juqlaqan son tekrar qabyqынь

taşlaj ve kölemçe vuykleşe. Umumijetle, haman-haman jine şu birinçi kere qavbq denişdirgen zamanda olqan hal tekrar-lana.

Ycynçi juqь 3—5 kyn sonra vaşlaj. Juqьnyң devam etmesi odanьñ çылыьoьna vaqlьdyr. Ycynçi juqь devirinde tьrtьr-cьqьnyң kölemi, birinçi qavbq denişdiryv vaqьtında olqьnyң nisbetle xajli dorecede vuykleşe ve bu sevevden qavbq de-nişdiryv processi daha zijade kvcleşe.

Res. 10. Тьртьr 6—9 ыд kere miqdarьnda vuyur.

Dөrdinçi jaş deviri altь kyn devam ete. Bu vaqьt icerisinde tьrtьr pek zijade өse. Pek dylber acьq-sarь tysge kire, va'zь vaqьt kenarlarьnda qara venecikleri ola. Bunьnle beraber evelde aşaqanьndan daha coq aşaj.

Dөrdinçi juqь eki sutka devam ete. Bu devirde tьrtьrcьqьnyң voьь 8 santimetroqja jetişe ve qarardan coq aşaj. Bu devir beşinçi ve sonki devirdir (resim № 10).

Bu devir en meraqlь moment olьv, bu vaqьtda qurtcьqda ipek mejdanoqja kele.

Bizim tьrtьrlarьmyz şimdi tamam bu jaşnyң icindeler, bunьnle beraber onlar bu devirde kettikçe daha az aşajlar, ipek ipi cьqaralar ve көringeni yzre qoza vurmaq icyn jer araş-dьralar.

— „Işte qavbq denişdiryv haqqьnda men bu qadar ajta bilem“.

Syal vergen olmadь, her kes icyn anlaşьloqan edi, bun-danda vaşqa, qavbq denişdiryvnyң vьtyn processini hepimiz

birlikde kəzetgen ve anlaşımaqan mes'elələri evelde cezgen edik. Təgerekniñ en uzun syrgen dersi bunıñle bitgen edi. Her kes jorulqan, lakin vəjle olsa da tamamilə memnyn olaraq qaldılar. Xususan agronom pek memnyn edi.

QOZALARNYŇ BURULMASY VE QOZA JUVALARŇ (KOKONNIK) HAZYRLAV

Her bir ipekçi icyn en çiddij moment qozalarnyñ buruluv momentidir. Bu iş, 4-nçi kere qavıq deñişdiryv devirinden 8—12 sutka keçgen soñ ola. Bunda ipekçinin vytyñ bilgisi ve diqqatı talav olınyr. Qozalarnyñ burulmaları icyn lazim kelgen en ujqun şartlarnyñ doqurmaq gerek. Bereket de buna baqlıdyr. Biz bu momentni pek gyzel kəzde tutdyq.

Təgerekde ders bitgen son ekinçi kyni kokonnikler hazırlamaqqa başladıq (resim № 11). Sunki bundan bir kyn əgynə agronom kelerek, ne icyn kokonniklerni evelden hazırlamadınyz dije tenbihde vulyñqan edi. O seveden biz vıny jarmaq icyn aşıqdyq.

Haqiqaten, tırtırsıqlar qozalarnyñ örmək icyn ujqun jer aradıq ve ipek ipligini öz peşlerinden ceke ve nafile jerde onı qayıv eté ediler. Kokonniklerni neden ajrmaly mes'eləsi yzerine uzun myddet tyşyndik ve da'valaşdyq. Ba'zylar kogetden, ba'zylar tovandan jarylmasıñ teklif etdiler, lakin Abduraman en ejisi qışda kesilib taşlanqan alma teregi pıtasıqlarından jarmaq gerek olqanı yzerinde da'va etdi ve vıny isbat etdi. Alma pıtaqı qavij olıv, onda qurtısqıñ jaralajıq tikenler joq ve özi de jeterlik derecede gyr pıtaqlı olıv, umumijetle qozalarnyñ burulmaları icyn lazim kelgen vytyñ şartlarqa malik edi.

Alma teregi jendi.

Res. 11. Qoza juvası (kokonnik) hazırlav ile meşoqlı oldılar.

Biz qıpaıv ipi ve vaqca maqasъ (sektor) alyv vaqsaqa doqıgъ ketdik. Nisbeten qısqa bir vaqıt icerisinde bir qac jyz dane kokonnik hazırladıq ve bunlarnı sırtımyzqa jyklev mektevge ketirdik. Mektev janında bu kokonniklerni kynesge qarşy tızdık, qurutdıq. Mektevde ise, qurtcъqlarnı ezmemek icyn pek saqt olıv o kokonniklerni stollar yzerine tızdık. Zaif suretde pekıtılgen kokonnikler tırtırlarqa quza ırmek işinde ma'ni' olqanly, vınyı neticesinde onlarnıy şı vaşladıqlar.

Res. 12. Birinci kynde tırtır ve onıy işi gyzel kórine.

işni ekseri vaqıt vazkecgenlerini, vınyı ise —vareketniñ azalmasyına sebev olqanly bilgenimizden biz o kokonniklerni qavij suretde pekitmege tırşdıq. Biz vınyı pek ehmiyetli olqanly sonradan teçrıve ile kóriv qanaatlendik ve ileride mymkyn oldıqca daha coq miqdarda kokonnikler qojmaq kerek olqanly anladıq, cunki jer tarlyqdan qurtcъqlar daha zijade mejdan jer arasdygıv dıvarlarqa, kışelerge, urbalar ve levhalar yzerine tırmaşyv anda belli olmaz bir suretde ız qozalarly ıreler.

Bizde şojle bir vaq'a oldı. Xızmetçi qadıy uc aj sonra bir potretniñ astıyndan voş bir qoza tapdı. Ba'zı vaqıt vıjle de ola: eki tırtır, ızleri icyn ıjıqın olqan bir jerde rast kelışeler, bu vaqıtta onlar mehabbet bir halda qoza ırmegge vaşlaılar. Vıjle qozalarqa dvojnık dejler, vıjle qozalardan hasıy olqan ipek sarılmaj ve onlar işge kelişmej ve brak saıylalar.

Biz tırtırlarnıy vaz'yjetini saatlerçe kózetiv turdıq. İşte tırtırcıq javaş-javaş hareket ete ve vaşcıqlıy tiklev ızinin

ileride olaçaq juvası için ujqun jer araşdırma ajnı zamanda boşana ve öz qursaqlıq temizlej. Qoza öryv işi onıñ ömrinde en mes'ulijetli bir moment olqanından o bu işge vutyn qajretini sarf etiv hazırlana. Tırtır bir kereden qoza örmey. Rıtasıqlar arasında ujqun jer tarıv, ileride qozanıñ tutıñaçaq temelini öre. Bu suretle özine ujqun jer hazırlağan son ve son kere boşanğan son öziniñ en cetin ve kyc işine başlaj. Bunıñ için o duğa şekilinde majışa, vaş ile salmaqlıq tegiz hareketler jara ve vöjlelikle iplik sıqara ve onı qozağa sara. Qoza saruv işi dört kyn devam ete. Birinci kyni onıñ işi ve özi pek gyzel körine (Resim № 12). Ekinçi kyni tırtır xajli derecede, ufaqlaşa, sarıça tysge kire, qozanıñ forması ajdın suretde körine. Vaqıt vaqıt tırtır sıq işden jorulğan kivi toqtalıv rahatlıana. Ücünçi kyni artıq tırtır körinme, onıñ jalıñız rıtasıqlarğa rekitilgen krem tysde dylber qozası qala (Resim № 13).

Res. 13. İkinci kyninde tırtırlar körinme, jalıñızdylber caqmaqtası tysde qoza qala.

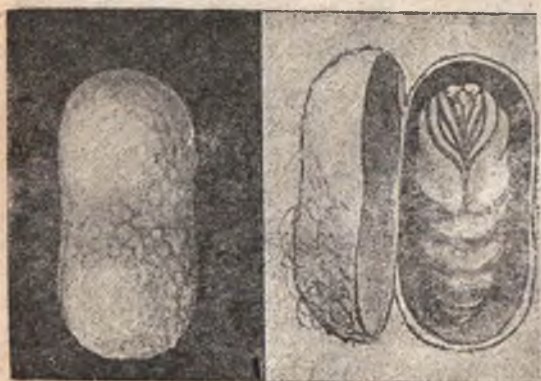
Qurt sıqlarınñ calışuvıñıñ haveslikle sevir etgen jalıñız biz olmaıv, vizamanda köjicerisinden mektevge kelmegeñ hic bir adam qalmağan edi. Bu suretle qoza örilgen momentni her kes kördi.

Bir qac kyn sonra vizim kokonniklerimiz qar daneleri kivi sıqlan edi. Bu levha qajet jaraşqlıq bir levha edi. Artda qalğan qozaların ne vaqıt sarılaşlaqların ve bereketni toplav işine ne vaqıt başlamaq mümkün olaçaqlıq veklemek kerek oldı.

O devirde vizim için jarmağa iş olmaıvıñ sebevinden, viz eki künden veri artıq qurt sıqların beslemejimiz ve jalıñız onların calışuvıñıñ közete edik. Tögerekde nevbetdegi dersni ötkermek qarar verildi. Qozaların sarıluv işleri xususındaki jekynlerni toplamaq ve qurtlarda olá turğan xastalıqlar haqqında agronom tarafından coqdan va'd etilgen hikajeni dinlemek kerek edi.

MENİM DOKLADYM, KUKOLKA VE QURTLARNYŇ XASTALYQLAR HAQQYNDА АGRONOMNYŇ HIKAJESI

Qurtçyqlarňyň inkişafynda sonki devir haqqynda informasija jarmaq vazifesi maňa havale etilgen edi. Men qozanyň sarýluv prosesini yzerine tafsilatly suretde toqtaldym, lakin ony bu jerde bir daha tasvir etywni artyqac bir iş dije sajam, cunki

Res. 14. Ipek qurtynyň-nyjuk qave renkli kukolkasyň kɵrindi

menim informasijam da, bundan evel keçgen welykde ajtoqanlarymyň tam ɵzi edi.

Bizim kɵj xozajstvasy tɵgeregimizge daimij suretde qatnamaqda olqan kolhozçylar, daklad bitgen son qozanyň icerisinde ne olqany kɵsterilmesini riça etdiler. (resim № 14). Qozany ortasyndan kesib ekige welmek bir sanijelik bir iş edi.

Men, elbetde coq jalvartıw uturmadym. Qozany ekige woldim, ipek qurtçyqlarňyň nyjuk qahve tysde olqan kukolkasy kɵrindi. Onyň çany olqany kɵstermek icyn, pek saqt olaraq ony bulavka ile tyrtidim, bundan o keskin bir suretde hareketge keldi, kevdesiniň aşaqdaky qısmyny majışdyrdı.

— „Kɵbelek qac kynden ucaçaq“ dije soradylar Gylizar:— Eki kynden—dije çewav verdi.

Men tekdirli suretde Gylizarqa waqdym. Cunki syalni maňa bergeni ediler, çewavny o verdi, hem doqı çewav verdi. Lakin teknilinen çewav vermedi. Men çewavny tekilledim.

— „Kɵbelekniň ucuv waqı bir de temperaturaqa ve qozanyň bulundyqy şartlarqa waqly—dedim.

Bu jerde toqtalaçaq kivi syaller artyq olmadı. Agronomqa da ilave etmek kerek olmadı, cunki men hamam-hamam wutyň mes'eleleri yzerinde toqtalyw-keçgen edim, wunyň icyn men sizge agronomnyň qurtçyqlarda ola turqan xastalyqlar haqqynda ajtoqanlaryny qısqadan anlatmaqda tıryşajym.

AGRONOM NE AJTDÛ

Хатырнызданъ, биз ilk işge kirişdigimiz zaman men sizge, besleme qurtcъqlarынь хастлыqдан te'min etmek icyn en eji vasta — mikraskop altыnda teşkerilgen tuxum (grana) elde etyv ve qurtcъqlarынь doqruь usulnen asrav olqanынь ajtqan edim. Biz bu qaidelerni көzetdigimiz halda jine vizim qurtcъqlarыньздан bir qac данesi хасталандъ. Doqruь, jalыңыз bir soj, sarылыq (zeltuxa) хасталыqnen хасталандылар, ki biz ileride bu хасталыq yzerine toqtalyмыз, her halda bu хасталыqныñ doqmasıна сеbeb olqan çihetlerni mutlaqа tapmaq керек.

Insanlarda ve hayvanlarda ola turqan хасталыqlarынь sanki hepsi en ufaq ve adij көznen көrinmejiv jalыңыз quvetli ve vyjyltiv көstergen çam — mikraskop vastasile көrilgen çanlı çысьмcъqlarынь сеbebinden mejdanqа kelgenini mektevde sizge elvette ajtqanlardъ.

Qurtcъqlarынь хасталанmalarıна da о çысьмcъqlar сеbeb olqanы anlaşıла. Bu çanlı çысьмcъqlar-bakterijalar qurtныñ organizmine kiriv jerleşe, онь кемiriv kecineler ve qurtcъqlarынь vedenira qьpalajlar. Bakterijalar pek tez coqlaşa ve netičede vytyн qurtlarnы cырмаv ala, eger lazim kelgen tedbirler qullanылmasa qurtcъqlarынь hepsi mahv olъv kete bilirler.

Şimdi biz sizinle birlikde, ipek qurtcъqlarыньñ vaşlyça хасталыqlarындан веş soj хасталыq yzerine toqtalajыq, lakin bundan evel vizim völygimizdegi qurtcъqlar arasıна sarылыq (zeltuxa) хасталыqныñ nasyl soqlolqanынь teşkerejik.

Menim bilgenime көre, evelde vizim көjimizde ipek qurtъ asrav işinen oqraşылmaj edi, demek bizge bakterijalar şeklinde mirasныñ hic kimse qaldыrv ketmedi. Tuxumныñ (grenanыñ) ise saqlam sojынь aldыq.

О halda nasyl oldъ, da vizim qurtcъqlarынь arasıна хасталыq kirdi. Bu bakterijalarынь зарrecikleri ve öziери isdedikleri qadar havada turmaq qabilijetine malik olqanlarъ anlaşıла. Onlar özlerine gyzel qьda ve төl cыqaruv (razmnozenije) icyn şartlarnы tapqançajа qadar, jel onlarnы bir jerden bir jerge avşдыра.

Anlaşıла vөjle serserij bakterijalardan biri bizdegi dut aqacларынь japraqlarъ yzerine tyşgen ve оньñle beraber qurtcъqlarынь aşына qarыşqандъ. İşte vizim qurtcъqlarыньñ хасталыqqa tutulmalarıньñ сеbebini vunыñle anlatmaq mymkyn.

Lakin biz xastalyqdan pek tez qurtlydyq. Abduraman, sen ayt, biz bu işni nasyl jardyq.

Her kes Abduramanoğa taraf çevirildi. Beklenmeyen bir zamanda jaryloğan bu teklifge o özi de bir kereden cevap verib olmady, lakin biraz tyşyngen son şu suretde sözge başlady:

Res. 15. Sarılyq ile xastalanğan qurt.

— Nasyl jardyqym... Pek adij suretde jardyq. Xastalanğan qurtıny ve onıny etrafında olğan bir qac dane saqlam qurtlarny, yzerinde xasta qurt olğan sjomnikni, onıny beslendigi japraqar-

ny aldıq ve bunlarnyň hepsini sovağa atıv jandyrdıq. İşte butyn jarqan işimiz bundan ivaret!.. — Abduraman doqıv jarqanym? Elbette doqıv. Cynki xastalyqnyň ögyni aluv — profilaktura tedbirlerinden başqa kyres tedbirleri joq. Qurtlar beslengen jerde olğan xastalyqnyň, saqatlarnyň hepsini qayıv etmek gerek. Eger bir-eki jaxud beş on qurt on binlerçe saqlam qurtlarnyň hajaty icyn tehlyke doqıura iseler, öjle beş-on qurtıny jaşar-jaşamaqany ne olaçaq.

Eger xastalanğan qurtlar coq ise, onlarny qayıv etgen son saqlam qurtlarny gyzelçe ilaçlanğan (dezinfeksiya jarylğan) başqa bir odağa avışdyрмаq, bakterijanıň hepsini qayıv etmek icynde evelgi odanı aqlamaq, etazerkalarny, stollarny sýçaq suv ile jıqamaq pek ejidir.

Res. 16. Sarılyq ile xastalanğan qurtıny qanında rast kelin-gen coq xaneli telets.

Sarılyq (zeltuxa) xastalyqy. Bøjlelikle, balalar, biz o xastalyqlarynyň ögrenyv işine kecejik. Bizde kōrilgen xastalyqdan başlajyq. O xastalyqqa, jıqarda ajtoğanym kivi sarılyq (zeltuxa) deşler (resim №№ 15, 16). Aşeva bir xastalyqnyň sarılyq xastalyqy olğanıny, başqa çeşid xastalyq olmağanıny nasyl teşkermek mymkyn. Ta'rifimizni isbat etmek icyn hic olmasa şu kitabınydan bir parcanı oquv kösterejik:

“Sarılyq xastalyqına tutulğan qurtlar solğun bir halğa kireler, az aşajlar bedenleri qısqara, şişeler ve jyltırjalar. Tysieri sarı jaxud syt-bejaz tysge kire. Xastalyqnyň sonında, qurtınyň terileri patlaj ve andan sasıv bir majy' aqıv sýğa.

-- Bizim xasta qurtcəqlarımızda vınyı kivi alemetler kərildimi.

— Evet... kərildi, — bir qac vala bir aqıydan cəvablandılar.

— İşte kəresizmi, demək bizde sarılyq xastalyq olmanın şimdi hic kimse şubhe etmej, bu xastalyqqa qarşy kyreşyv carelerini ise siz artıq vilesiz.

Pevrin Xastalyq. Pek dehşetli bir xastalyq daha vardır, ki oda pevrin denilgeu xastalyqdır. (Resim №17-18) Bu xastalyq bundan seksen sene evel qarvıj Avrupada ve bizde Kavkazda hamam hamam vytyñ ipekçilikni qayıv etgen edi. Jalıyız namly alimlerden Paster tarafından, saqlam tuxum (grena) hazırlav usuly tapılan son bu xastalyqny jenmek mymkyn oldy. Bu xastalyqnyñ alametleri şöyledir: xasta qurtcəqlar solğun bir vaz'ıjge kireler, az aşajlar, vödenleri yzerinde qara lekecikler pejda ola, qavby denişdiryv işi pek coqqa uzana ve va'zylar qoza pejda etseler de ve o qozalardan köbelecikler cəqsalar da, bu köbeleciklerniñ tuxumlarx xasta ve juqunıcydır.

Res 17. Pevrina ile xasta qurtınyñ vödenindeki pevrina tamqası.

İpekçilikni qayıv etgen edi. Jalıyız namly alimlerden Paster tarafından, saqlam tuxum (grena) hazırlav usuly tapılan son bu xastalyqny jenmek mymkyn oldy. Bu xastalyqnyñ alametleri şöyledir: xasta qurtcəqlar solğun bir vaz'ıjge kireler, az aşajlar, vödenleri yzerinde qara lekecikler pejda ola, qavby denişdiryv işi pek coqqa uzana ve va'zylar qoza pejda etseler de ve o qozalardan köbelecikler cəqsalar da, bu köbeleciklerniñ tuxumlarx xasta ve juqunıcydır.

Res. 18. Mikroskop altında pevrina teltsası (qajet vyjytilgen).

olaraq avşmasıñdan ibaretdir.

Çansızlyq (Mertvennost). Eñ qorqunıcy xastalyqlardan biri de çansızlyq xastalyqdır. Bu xastalyqqa fransızca flaşeri, italjança flatidensa denilir. Bu xastalyq ekseri vaqıt qurtcəqların osal vaquv, pysyr tutuv, tozly ve kirlil jırıq ve fena havalandırılan oda neticesinde pejda olır (Resim № 19—20),

Pevrin xastalyqnyñ xususijeti, bu xastalyqnyñ nesilden nesilge miras

Bu xastalыqqa tutulqan qurtlar aşavdan vaz keceler, stolarnың ve etazerkalarnың kenarlarыnda çылыřыv gezeler, qurtlar qusmaqqa vaşlajlar; pislikleri şingenleşe ve bunың netiçesinde astlarыna tеřelgen şejler vылаřa. Өlgen qurtның çesedi fena qoquqan maj' ile toldырылqan vурыřık bir terige veңzej. Bunың kivi өlgen qurtlar ekseri vaqыt ajaqlarы kononniklerdegi pыtасыqlarqa jарыřqan ve vařlarы ařaqь doqыr sallanqan bir vaz'ьjetde ařылыv turalar. Aqьzlarыndan qara tysde maj' aqar. Bu xastalыq pek juqпынсыз ve sasьq bir xastalыq олыv, vиңa qarřыda juqарьda sөjledigimiz usullarнен kyreşmelidir. Bu xastalыqның qorqпынсызьqь şundan ivaretdir, ki o bir-eki kyn icerisinde vutyn qurtlarnы helak ete bilir.

Res. 19. Flaşeriden өlgen qurt. Kokopның vидаqqa xarakterli ařылуv.

Res. 20. Flaşeri xastalыqның tuçыv olan bakterijalarnың formalarы.

Arьqыьq (caxlost) jaxud Macilentsa. Bu xastalыq çansызлыq xastalыqына venzer, jарыныз şu farqь var, ki vи xastalыqqa tutulqan qurtсыqпның çesedi doqыlmaj, j.лыныз vурыře ve quruv kete (Resim № 21—22).

Buna qarřы kyreşyv usullarы da juqарьda көsterilgen usullar kibidir.

Muskaodina jaxud qattылаřuv (okamenenije) xastalыqь. Nihajet soңki xastalыq, Maskaodina degen xastalыqдыr. Bunda arьq xastalыqның doqurqan sebeb vizim ajta keldigimiz bakterijalar degil, velki mantarсыq jaxud kyf saжылmaqdadьr (Resim № 23—24).

Mantar ve kyf ne оlqанын siz pek gyzel vilesiz. Bunlar dьm jerlerde өtnek yzerinde ve vizim өmrimizde qullanьlqan daha vaşqa bir coq şejler yzerinde vulьnalar. Lakin өtnek

uzerinde ve ipek qurtcǝqlarǝ uzerinde ola turǝan kyflerni qabǝrdǝrmaǝz, onlar her ne qadar bir birlerine benzeseler de, kǝrgeñ vazifeleri vaǝqa-vaǝqadǝr.

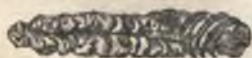
Bu kyfnin daneleri jahud urǝqlarǝ qurtcǝqnyñ vedeni uzetine tyǝgen soñ icerige doqrǝ kiriv jerleǝe ve tǝrtǝrnyñ emiv kecineler. Netice de tǝrtǝrlar vundan ǝliv keteler. ǝlgen tǝrtǝrlar cyrymejler, vil'akis quruǝlar ve taǝ kivi qattǝ bir halǝa keleler. Yst tarafdāñ bejaz tysde qavǝqnen ǝrtyleler. Kyreǝyuv usullarǝ juqarǝda ajtylǝan usullar kividir. Bu xastalyq iqlimi dǝmly olǝan jerlerde pejda olǝr ve Qyrymda kǝrinmez.

-- Iǝte kǝresiz, ki mǝnda hatǝrda tutuv kyç olǝan kivi hic bir tyrlı cetin retseptler joq, vytyñ xastalyqlarǝa qarǝǝ kyreǝyuv usullarǝ bir tyrlı olǝv, o da:

1) Tuxumnyñ (grena) ǝzimiz hazǝrlamaǝv, velki Ipekçilik soǝyuzǝ vastasile grena zavǝdларыñdan jazǝv aldǝrmaq, 2) Qurtlarınǝ ajdǝn, temiz, gyzelçe dezinfeksiya etilgen aqlanǝan ve jeterlik derecede hava iǝlegen oda icerisinde asramaq, 3) Qurtlarınǝ

Res. 21. Arǝqlıq (caxlost) xastalyǝnyñ muçiv olāñ bakterijalar.

Res. 22. Arǝqlıq ile xastalanǝan qurt. Çansǝlyq x stalyǝnyñdan qajǝv olāñ qurt bedeniniñ karakterli quruvǝ.

Res. 23. Musk rdināñ muçiv olāñ plesen. Uǝlarǝnda spor qutıcǝqlarǝ ile plesen mitsellija vidǝcǝrǝ.

doqrǝ usulnen veslemek ve vaqmaq, 4) Her hangi bir soǝ xastalyqǝa tutulǝanlarǝ ŝyvveli olǝan qurtlarınǝ toplanǝ jandǝrmaq kivi iǝlerden ivaretdir.

Balalar, iǝte sizge dǝrt qaide, ki eger qozalardan gyzel bereket almaq ve asramaqda oldǝrǝnyǝz qurtlarınǝ xastalandǝrmaǝmaǝq istesiniñiz bu qaidelerni bilmek ve hatǝrda tutmaq kerek.

— Şimdi közim sen tekrar et, ipek qurtlarında ne kivi xəstəliklər ola?

— Sazыьq, Pevrin, çansызьq, Arьqьq ve Qattыlaşuv xəstəliklər.

— Tamamile doqır. Bygynki dersni vınyıle vitirejik, yc

Res. 24. Muskardinadan taş kesilgen qurt:
plenka tozlarь ile ertyv vuçud.

kynden qozalarınь toplav, çыныslarqа ајыруv, sarьv vajlav (upakovka) ve İpekçilik Sojuzьna jollav işi başlanacaq. Şimdilik saq olыңыз.

Hepisi agronomnьn hikajesinden memnyn olьv daqьldьlar.

FATMANЬN BAŞVIA KELGEN HAL

Bereket toplav momentini savьrsызьqnen bekledik. Öz emegimizniң netiçelerini cavik dujmaq arzusьnda vılynaraq qollarьmьz öz irademizden başqa olaraq sarь qozalarqа doqır uzandıлар. Lakin qollarньn hareketini Abduraman qat'ьj olaraq közetiv turdь.

— Qozalarınь qoparmaq icyn daha erte—dedi.

Jaş ipekçiler savьrsызьq kösteriv soradıлар:

— Ne icyn erte. Tьrtьrlar endi onların ьrdiler de...

Abduraman savьrlь suretde anlatdь -- Qozalar qurtlarınь esas massasь kokonnikler yzerine tьrmaşьv başlaqanьna 8 kyn kecmeyince qoparılmajlar, aksi taqdirde qozalar teknilinen ьrilmegen bir halda qalırlar. İceride sarsьlqan qurtlar ipek qozasьnь ьrmek işini toqtatalar. Nasıl vellejsiz, bundan sonra qozalarda gyzel kejfijet olьrmь? Elbette olmaz... Bundanda başqa, erte qoparuv netiçesinde ekseri vaqьt qozalarınь icerisindegi kukolkalar helak olalar, onlar cyryj ve qozanь vızalar. Lakin qozalarınь qoparuv işinde kecikmek de mymkyn degildir, cynki muajjen bir zaman kecgen son kukolkanьn

köbelekge çevirilib, jaqıçь majь' cыqarmasь, qozanь teşmesi ihtimalıdır, ki bunıñle qozanь jararsыз bir şekilge ketire bilecekdir.

Hepisi Abduramanнь diqqatnen dinlediler ve köz qıjqınen çazıveli bereketge vaqıdılar. Bereket ise gyzel edi.

Lakin birden birge Fatma, Abduramanıñ dujdıymajьv onьñ arqa tarafına kecdi ve eki qolьnь bir kereden işletib eki qoza qorardь. bundan sonra javaş javaş qarьqı kelib bir kereden soqıqı qıacь. Bir qıac vala onьñ peşinden carьdılar. Abduraman işniñ asьnь ançaq bu zamanda anlaqan edi: Hepimizniñ mektevden cыqmatьznь rıça etiv, mektevniñ qarьlarьnь vekledi ve o da balalarьnь ve Fatmanıñ peşinden carьv ketdi. Biz de onьñ artьndan ketdik.

Eskide çami olqan azbardaki taş yzerinde beş dane vala otura ve o jerde Fatma saqь ile qozanь ekige veliь onьñ icerisinde olqan şeyni balalarqı köstere ve anlata edi. Balalar ise, hepsi vyjuk bir diqqatnen onьñ hareketlerini közete ve onьñ sözlerini dinlej ediler. Qozalardan bir danesinde vulyñqan qart qoza öryv işini daha jañь vitirgen, kukolka halьna kirgen, ekinçisinde ise taze, qahve renkinde kukolka hazьr edi. Fatma ine ile javaşça onь sancьdь ve kukolka birden birge hareketge kelib, çanь olqanьnь anlatdь.

Abduraman carьv Fatmanıñ janьna kelgen zamanda Fatma qolьndaki qurvanlarnь kögetler arasьna taşladь. Balalar utanьv vaşlarьnь aşaqь sallandırdılar ve javaşça daqьldılar.

— Fatma, ne icyn sen qozalarnь xьrszladьn.

Fatma ses cыqarmadь.

— Fatma, çevav ver, aksi taqdirde biz seniñ mes'eleni völygimizniñ sovetinde qojarmьz.

— Abduraman men saqı pioner sözi verem, ki men xьrszlamadьm: Men jalьnьz qozanьñ icerisinde ne olqanьnь vaqmaq icyn aldьm.

— Fatma, sen jalan ajtasьn, cynki төgerekde ders olqan zamanda kukolkanь viz hepimiz көrdik.

— Pek doqır, viz artьq hazьr olqan kukolkanь көrdik. men ise tьrtьrdan kukolka jaratьlqan momentni көrmak istedim ve bu sebevden henyz hazьr olmaqan qozanь aldьm.

Fatma biraz toqtaldь ve sonra:

— Tөgerekde vizge vunь көstermediler— dedi.

Abduraman çevav vermedi. Fatmanıñ her şeyni bilmek

icyn meraqlanmasъ onъ hajretde qaldыrdъ. Haqiqaten tьrtьr-
nъ kukolka halъna kelyv momentini vaquv hic kimsenin,
hatta Avduramanнъ aqlъna vile kelmegen edi, bu ise biolo-
gija çihetinden inkişaf ma'nasъnda en meraqlъ moment edi,
Avduraman agronomnъn sözlerini hatırladı.

— İşte saqa qъzсыq... dedi ve mektevge doqrъ ketdi.

Eki kunge qadar Avduraman mektev qarъsъnъ vekli tut-
dъ. Mektevge ondan vaşqa kimse kirmez edi. Avduramanнъn
anda ne jarqanъ şimdilik belli degil. Onъn anda **dut qurtъ-**
nъn biologijasъnъ öğrenmekde olqanъnъ sөjlediler. Hepsі
Avduramanqa hala hurmetnen vaqalar.

BEREKETNI TOPLAV VE ÇЫNЬSLAROJA AJЬRUV

Qozalarnъn bereketini toplav işini vaqmaq ve bu işde iş-
tirak etmek icyn pek coq meraqlъ toplandı. Hatta bir qъs-
mъnъn odadan сыqmalargъnъ riça etmek kerek oldъ. Jer jetiş-
mej edi. Сыqmaq istemeseler de, vojun ekmege meçbur oldыlar.

Res. 25. Qozalar qajet tyrlы-tyrlы formalarda olalar.

Komanda verilgen kibi vytyн völyk işge kirişdi. Qozalar
qavij suretde pekivъn tura ediler. Onlarnъn qoparmaq icyn
hatta bir derece quvet vile talav olъna edi. Balalardan va'zъ-
larъ kokonniklerden ve qozalardan sdorlarnъn qopara, onlarnъn
bir sepetge, qozalarnъn ise, vaşqa bir sepetge toldыra ediler.
Bir qъsъm balalar ise çыnъslarоja ajьruv işinde calъşa ediler.
Avduraman balalar arasъnda jyre ve anlata edi. Sdornъn da

qayıb olmağın, ondan ipek pamiqıq jarıqlanı, o pamiqıdan ise jyksek degerli toquma hazırlanıqanı anlaşıldı.

Çınyıslarıq ajıruv işi qozaların degerini daha coq jyksette; onlarnıñ keşfijetini muhafaza ete, qıvni azalta ve İpekçilik sojuzıñıñ qavul punktında işci qolıñ pek zıjade qısarta. Bu sebevden çınyıslarıq ajırlıqan qozalar vahalıñ fıjatnen qavul olınalar.

Biz çınyıslarnıñ dört dane tytın tarpisi ıcerisine ajırdıq.

Birinçi çınyısqıa temiz, tıqız, tız formalı ve bir tysde olıqan qozaların ajırdıq.

Ekinçi çınyısqıa daha az tıqız olıqan, ufaq lekeçikleri olıqan, jaxod temiz ve hepsi bir tysde olıqan qozaların ajırdıq.

Ysınçı çınyısqıa tız formada olmağın, lekeli, lakin asmağ ıcyñ kelişikli qozaların ajırdıq.

Ve nihajet dörtinçi sepetge brak qozaların ajırdıq. Bunlar arasıñda qarıv bir şekilde jaratılqan, qoş qozalar, her hangi bir xastalıq sebevinden olsada ıcerisindeki kukolka ölgen qozalar vılına edi.

Avduraman sepetlerniñ janında dolaşa ve çınyıslarıq ajıruv işini diqqatlı suretde teşkere edi.

Niajet hepsi hazırlandı.

Qozalar toplandı, çınyıslarıq ajırdı, sepetlerge toldırıldı, aqızlar cuvalnen qarlandı. Qavul punktına jollamağ mümkin. Balalar, mahzyn-mahzyn voşalqan kukonniklerge ve stolıqıa vaqıdılar. Alışdıqlar levha kızıden qayıv olıqan edi. Jalıñız qozağ mejdanıqıa ketirvyde keçge qalqan bir qac qurt öksyz kivi kokonniklerge jarışqan ve saqlam ipek ipliği sıqatıv jata ediler.

Balalar aqır dujqular altında evlerine daqıldılar. Mektev voş qaldı. Avduraman jalıñız qaldı. Lakin o adetden tış şen edi. Sınki bir qut tuxumdan 60 kilo qoza alıñqan edi, ki bu qajet gyzel bereket edi.

TÖGEREKDE, SONKI DERS

Aqşam agronom keldi. Saat 7-de tögerekde ders olaçağın Avduraman şu arada balalarıq ıñlan etdi. Sonki dersni dinlemek, jekyn jarmağ ıcyñ balaların hepsi keldiler. Eski kolhozçılar da kelgen ediler, Hatta her vaqıt işnen meşqul olıqan kolhoz pravlenijesi reisi ve a'zalardan va'zılar bile kelgen ediler.

Tөгerekde bu qadar adam toplanğanı bu zamana qadar körilmegen edi. Mektev binası bunların hepsini sığdırıv olmağ. Dersni azvarda ötkermek kerek oldı. Bir qac daqıqa icerisinde mektev ve klub icerisindegi oturuqların azvarda sığardılar. Her kes jerli-jerine oturuq son, ortalıq sırt sırt oldı ve tögerekniñ starostası agronomqa söz verdi.

Res. 26. Coq olmağan mıqdarda qurtların, öldirmek isteseler, adij morilka japalar.

Agronom biraz suv jıtdı, xalq ise onıñ uzun ve en sonki leksijasın diñlemek icyn hazırladılar.

Arqadaşlar! Abduraman maña sizin 60 kilo xam qoza toplağanıñızniñ ajtuqan zamanda men bir kereden inanmaq istemedim. İki teçrıbe icyn, bu qadar qoza toplanması pek eji bir haldır. Qozaların özim cekiv vaqıdım. Abduramanıñ haqlı olğanı anlaşıldı. Bu ise, sizin öz işinizge kerek kivi çiddij suretde vaqıqanıñızniñ, qurt sıqların vıyık bir sevgi ve bilgi ile asrağanıñızniñ ve kergeniniz kivi qurt sıqlar da vıyık kivi gızıl vaqıvıñı qaruvıñı qajtaruqların anлата. Lakin iş jalıñız vıyıkla bitmeş. İş şundan ivaret, ki, şimdi vizim sanajıñızniñ

taviiy ipekke muhtaç olğan bir zamanda ipek qurt sıqlar asrav işinin elverişi bir iş olğanıñızniñ öz kolhozıñızda ve qoşmadaki kolхозlarqa örnek olaraq kösterdiniz. Ümid etem, ki sizin teçrıbenizden örnek alır, vizim kolhozıñız keleşek seneden başlav ipek qurt asrav işini daha keniş kölemde ileriletir ve siz pionerler de ona yardımda vıyıkmaq icyn her vaqıt hazır olıñız.

Balalar hepsi bir aqıydan—Her vaqıt hazırımı?!—dije cevap verdiler. Kolhozçılar onlarıñ alqışladılar.

Agronom sözinde devam etdi.

— Lakin bu gynki leksijanıñ esas vıyıkdan ivaret olaraq qalmaq.

İşte siz qozaların topladıñız, onlarıñ qavul noqtasına alv keteçeksiz. Ja andan sonra bu qozaların ne japalar.

Bunı hepsiniz bilesizmi?

Gylizar cevap verdi:

— Men bilem, anda qozaların çansızlandıralar.

— Pek doqır, par vastasile qoza icerisindegi kokolkaların öldireler, lakin musaade etiniz men bunın yzerinde tafsilatlı suretde toqtalıb anlataym.

Qozaların çansızlandıruv. Qoza icerisindegi köveleknin ucub ketmesi ve bunıñle qozanın brak halına cevirilmesi için kukolkaları öldirmek mutlaqā kerek ola. Bu işni de çeşit türlü usulların jaralar. Mesela: par vastasile, sığaq hava ile ve kimjevij maddeler vastasile öldireler. Bu sonkı usul, pek serek qullnılıqanından ve daha az çajratılıqanından onıñ yzerinde toqtalmajçaqım. Xatırda tutmaq kerek, ki bu işni kuneşde jaxud sığaq sobada jarmaq hic bir türlü mümkün olmaz, çunki bu usullar neticesinde ipeknin keşfijeti pek zijade osallaşır.

Par vastasile öldiryv usulı her ne qadar eskirgen bir usul olsa da, ekseri vaqıt bu usul qullanıla. Şimdi ise, daha mykemmell usul sajlıqan—sığaq hava vastasile öldiryv usulı juqarıda ajtıqan eski usulnı ketdikçe sığışdırıv sığarmaqdadır.

Bunıñ sivevini aşıqıda anlajçaqsız.

Eger az miqdarda qoza tıncıqdırmaq kerek ise, bunıñ için qajet sade bir alet qullanıla (Resim №26). Totılardan qalanqan adij sova yzerine qazan oturtıla. Qazanın icerisinde qajnar dereçege kelinçeje qadar suvunı qızdıralar, Ondan son qozanın yzerine celtek bu celteknin icerisinde inçe tabaqa halında qoza toldırıla. Celteknin yzerine vocka qaraqlana ve artıqac parnıñ sığması için vockanın tyvinde orta jerinden teşik qaldırıla. Bøjlelikle kukolka ölgençeje qadar qozalar parda tutula. Adetde bunıñ için 20—30 daqıqa qadar vaqıt kerek ola.

Kukolkanın ölyv-ölmegenini teşkeriv vaqmaq pek kys. Bunıñ için qozanın ortasından jaralar ve kukolkaları ine ile sancıv vaqalar. Eger kukolka tiri ise, ine ile sancıqan zamanda qıvırıla, eger çansızlanqan ise—hareketsiz jata.

Eger qozalar pek coq ise, bunıñ için daha myrekkev şekilde alet hazırlana (Resim №27). Juqarıda ajtıqan kivi sova hazırlanıv, onıñ yzerindegi qazanın ystine celtek degil, belki rafıqları olqan vıyuk bir jaşcık qojıla ve bu jaşcık icerisine de qozalar inçe tabaqa halında toldırıla. Bu xususdaki ujqunlıq şundan ivaret, ki birinçi usulqa nisbetle

bu usul vastasile bir kereden daha coq miqdarda qozanь tьn-sьqдырмаq mymkyn, digər tərəfdən də, sьçaqlьqьn nasyл bir dərəcədə olqanьnь kьzetiv turmaq icyn jaścik yzerine termometr qojsьla. Cynki 85 grdusdan ziyade sьçaqlьq ipekniн kejfijeti yzerine fena suretdə te'sir ete.

Res. 27. Fger qozalar pek coq miqdarda iseler, daha ziyade myrekkes morilka japalar.

Qozalarnь qu-rutuv. Qozalalarnь ьldirgen son onlar-nь mutlaqa gyzelce qurutmaq gerek ola, qurutulmaqan taq-dirde cuvalqa yaxud sepetge toldьgьlqan qozalar kyflenirler. Bu sebevden onlar-nь hava pek ziyade islemekte olqan oda icerisinde stol-lar ve etazerkalar yzerine inçe tanaqa halьnda jayдыralar.

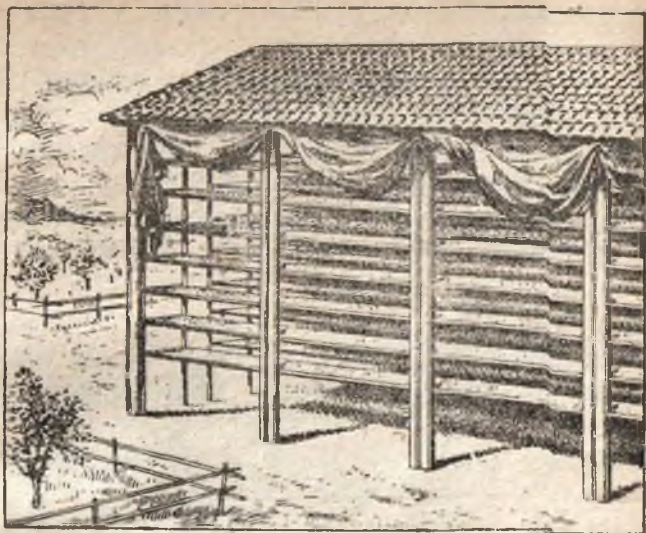
Byjyk xozajst-valarda, qozalarnь tozdan, kenardan

uraçaq jaqmurdan ve kynəşnin sьçaq şavlelerinden qorcalamaç, icyn kenarlarьnda jerge qadar perde tutulqan maxsus etazerkalar japalar (Resim № 28).

Qozalarnьn taməmile qurumasь icyn ekseri vaqьt eki—yc aj vaqьt talav olьna, vupьnle verəber, qozalar gyzel qurusьn icyn vaqьt-vaqьt etazerkalar yzerinde onlarnь qarьдыralar. Bundan sonra artьq qurьlqan qozalar 35—40 kilogramlьq vujyk cuvallarqa toldьgьla ve ipek sarqan fabrikalarqa jollana. ьldirilgen son ve qurutьlqan son elvette qozalarnьn cekisi coq eksile. Mesela, siz 60 kilo xam qoza teslim etseniz, lazim kelgen dərəcədə islengen son, ja'nij ьldirilgen ve qurutьlqan son siz 20 kilodan ziyade alamazsьz. Demek cekiniн ycdə eki rajь eksile.

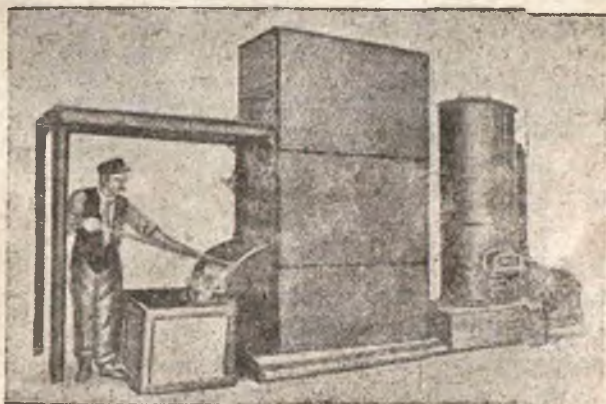
Şimdi Qьrьmda bir kereden hem ьldirgen ve hem qurutqan en mykəmmel bir usul qullanьlmaqda olьv, vupьn icyn eki—yc aj degil, belki 12 saat vaqьt gerek ola. Bu iş icyn „Simpleks“

sistemində olan Morilka—Suşılka deyilən maşına qullanıla, ki bu maşına sığaq hava ilə işləməkdədir (Resim № 29) Oның quruluş haqqında axtaraq olsaq coqqa uzanır, jalınız şunı

Re. 28. Qozaların havada qurutmaq için suşılka.

qajd etejik, ki vöjle maşına her 12 saatde 250—300 kilo quru-
tılan ve tamamilə hazır olan qoza sığağa bilir. Şimdi
SSSR-nin vutyn ipek qavul etilgen punktlarında ve bizde—
Qırqında da vöjle maşınalar qullanıla.

Res. 29. „Semples“ sistemi mexa ikij morilka-suşılka.
Qozalar 12 saat zarfında öldirile ve qurutılalar.

Şimdi, qozaların hasıllavda fabrikalarda jaryla turqan en sonki prosesge kecejik,

Qozaların daqırtuv. Qozalar fabrikağa ketirilgenleri kivi par odasına avuşdıgıya ve anda buvlandırgılalar, ja'ni onların icerisinde qajnaq suv olqan fucylarğa toldıralar. Sıçaq suvnyñ te'siri ile qoza yzerinde ipek ipliklerini pekitemekte olqan sırgı çivine. Bu hal iplikge uzanmaq imkanıñ bere. Buvlandırgılqan zamanda qozalar yzerine, maxsus jarylqan surcalar jaxud ufaq syurkiciklernen uralar ve bu iş iplikniñ uç ilişdirilgençeje qadar devam ete, bundan sonra qoza stanok yzerine mine. Stanokda 5—6 qozanıñ ip

uçları bir jerge pekitle, cunki bir qozanıñ ipliğide jet inçe ola. Tyrli qozalarda iplikniñ uzunlıqı tyrli tyrli, ja'nij 400 metrodan 1500 metroğa qadar uzunlıqda ola. İpniñ uç (son) sırdıñ son stanoknyñ iplik sarıdın qısmı onıñ uçına vaşqa bir iplikni pekite ve muajjen uzunlıqda ve adırlıqda xam — ipek saruv işini devam etdire.

Res, 30. Rezanıñ tyrli numyneleri.

Sarıdın vaqıtta ipeknin hepsi qozalardan sırdıñ bitmeğ. Kukolka janynda ipek rıvaşkası qala, ki bu da işlene, lakin ondan ipek ramıq hazırlana.

Qozalardan alınqan ipek ipliği matokları sonradın bir sıra ameljatdan daha kecirile ve sonra qavij ipek toquması elde etilmek icyn toquma stanoklarına teslim etileler (Resim № 30).

Qozalardaki iplikler sarılaşan son qalqan kukolkalar da qayıb olmaqlar, onlar ən gyzel kyvre (udovrenije) saşyla ve quşlarnь beslemek icyn qullanьlalar. Japondada bu kukolkalardan jaq saşqaralar, ki o jaq jaquv icyn, doquly subun hazьrlamaq maşinalarnь jaqlamaq ve saire işlerde qullanьla.

Ipek toqumalarь tyrlı urvalar hazьrlamaq icyn, vizim sana'jь ihtijaşьmьz icyn, derizabil, paraşyt jareşьlyqь icyn, elektrik, degirmen sanaj'ьnda ve xalq xozajstvamьznьd daha bir coq pьtaqlarьnda qullanьlalar. Bundanda vaşqa ipek eşnevij memleketlerge jollana ve onьd qarşьlyqьna o memleketlerden vizim sanaj'ьmьz ve kəj xozajstvamьz icyn kerek olqan maşinalar ketirile.

Xatьrda tutmaq kerek, ki ipek ipliginin qavijligi jine şu qalylyqda olqan celik telniң qaviligi ile tegiz sьrada saşyla, bu sevevden, tabij ipekge partija, hykymetimiz ve sanaj'ьmьz tarafьndan bu dereçede vyjuk ehmiyet verilmesi açaib degildir.

Japma ipek. Ipek toqumalarnьn jetişmemezligi ile vaqly olaraq şimdi japma ipekçilikni ileriletyv işine vyjuk ehmiyet verlie. Qavilik çihetinden, japma ipeknin qaviligi xajli dereçede tabij ipekden zaifdьr. Her halda tabij ipekçilikni inkişaf etdiryv işi ile bir sьrada olaraq, sun'ьj ipekçilikni inkişaf etdiryv işi de unuylmamalydьr.

Japma ipek tyrlı aqaçlarnьn maddelerinden hazьrlana. Bu-nyň icyn onь aşryça kimjevij usullarnen işlejer. Bu suretde işlengen son əzli bir massa elde etile, ki o massanь maxsus eleklerden kecirgen son uzun, inçe şekilde iplikler elde etile. Bu iplikler ileride bir daha lazim kelgen suretde işlengen son ipek iplikleri elde etile.

Şimdigi zamanda japma ipek tabij ipekge nisbetle xajli dereçede coq hazьrlana. Lakin vizim vazifemiz tabij ipek elde etyv işini ileriletyvden ibaretdir, cunki japma ipek vizim sanaj'ьmьznьd bir coq pьtaqlarьnda, ipek qurtlarь vastasile elde etilgen tabi'ьj ipeknin jerini tutьv olamaz.

Bizim kəjnin pionerleri, siz vizim sanaj'ьmьznьd ihtijaşь icyn kerek olqan ipekçilikni ileriletyv vazifesini viçdanly suretde eda etdiniz. Sizin elde etgen muvaffaqijetiniz bundadyr.

Kolxozçylarnьd ve pioner balalarnьd gyrylytili alqьşlarь agronomnьn soңki sozlerini qarlav aldylar.

Agronom sozinde devam etdi:

— Bəjlelikle, viz, k/x-sь təgeregimizniң birinçi mevzu'ьnь

öyrəniş yekunlarını toplama bitirdik, ki o mevzu' „İpek qurt-
caqlarını ıstıv ve veslev“ degen mevzu' edi. Jağın Avdu-
raman sizin kolxoz reisiniz ile birlikde qozaların şəherge alıv
keter ve bundan elde etilgen parağa, k/x-sə kabinetimizi

Res. 31. Şherde sizin şefinizde olğan kibi kabinetni
guzel teçiz etmek.

donatmaq icyn kerek olğan eksponatların satıv alıv. Sizin
şefiniz olğan şəher pionerlerinde olğan kibi bir kabinet do-
natmaq pek guzel olıv edi. Bundan sonra biz sizin ile birlikde
jağın bir mevzu'nı: „Zıjankarlarğa ve xastalıqlarğa qarş
doğru usulda kyreşiv jolyne vaqısamıznyñ veraketini
jykseltyv“ degen mevzu'nı başlamız.

Razı olasızmy?

Elvette hepimiz razı olduq, xususan bizim vaqcamızda zıjankar vöçekler ve mahluqlar coşq edı.

Hepimiz tam suretde mamluqlar olmaq daşıldıq. Birlikde calışuv balaların pek zıjade jaqınılırdı. Hepsi özlerinin qabilijetlerini ve eksikliklerini kerdiler. Xususan Abduraman ile Gylizarnın teşkilatçılıq isti'dadlarına şaşv qaldılar.

Başlıcaş, biz kolhoz ile sıq suretde jaqınılaşdıq. Bizge artıq, jalıñız balalarqa vaqıan kivi vaqımaı ediler. Bizim taraıñımızdan jarılqan tekliflerge ekseri vaqıt qulaq asar ve onlarnı ömyрге kecirir ediler.

Qurtlarnı gyzel, nımynevij suretde vaquv ve beslev işi bizim völygimizniñ i'tivarını pek zıjade köterdi.

Lakin bizni her şeyden zıjade qanaatlendirgen şey, kolhoz pravlenijesinin: „kelecek sene 75 gram ipek qurtı tuxumları (grena) jetiştiriv işini promfinplanaıa kecirmeli, Abduramanıñ vaş mes'yl ipekçi vazifesine ta'jin etmeli degen qararı edi.

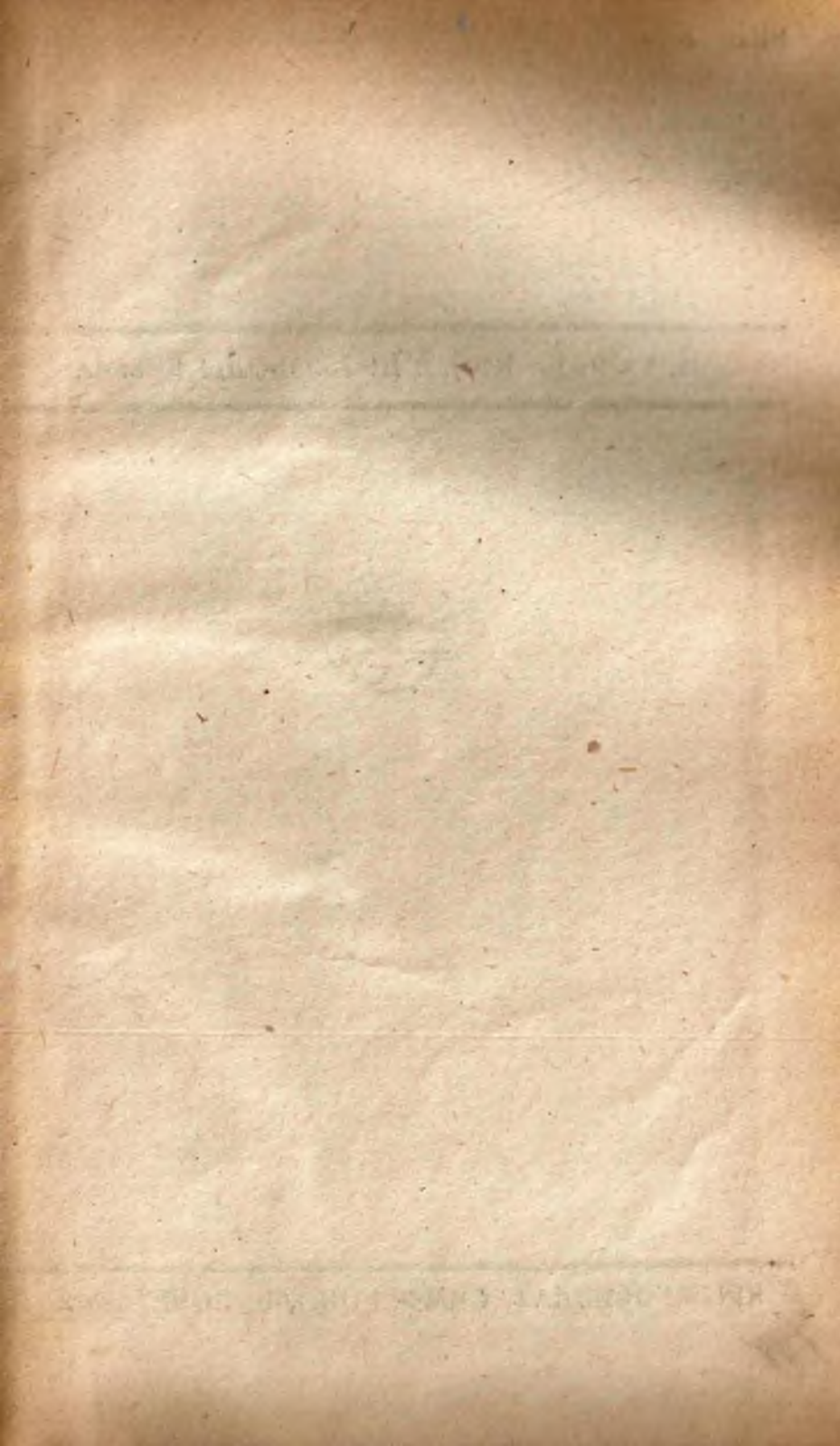
Biz trampete marşı altında köjni dolaşdıq. Jel qarşıdan ura ve bizim qızıl vajrađımızdıñ dalqalandıra edi. Biz kycili edik. Biz kollektivniñ, jañ kolhozlı köjniñ kycini, qalivane suretde sosjalizm jarıçılığını duja edik.

EDEBIYAT

- Van-der-flass — „Dut ipek qurtınıñ vaden qurılışı ve jaşayışı“. Novaja Derevnja. 1929 s.
- Klatova A. D. — „Ipek qurtıqları asrav“ Merkezij Ipekçilik stansası 1930 s.
- Klatova A. D. — „Ipekçilik“ (tekrarlı beslev). SSS—1930 s.
- Akuckin A. V. — „Dut ipek qurtınıñ biologiası“. SSS—1930 s.
- Grigorjeva — „Jaş ipekçiler“. Molodaja gvardija.—1930 s.
- Minin — „Ipekçilerge talimat“—1930 s.
- Tixomirof — „Ipekçilikniñ esasları“
- Chaidze A. G. — „Dutçılıq“ SSS—1930 s.

M Y N D E R İ Ç E

Söz başı	3
Bizim köjimiz ve kolhoz	6
K./x-sy təgereginiñ teşkil olınması hıçum toplaşuv	10
K./x-sy təgereginiñ birinçi dersi çalışuv usulı, ipekçilikniñ ekono- mikası, tuxum (grena) elde etyv.	12
Qurtcaqlarñ yetiştirmeک icyn oda hazırlav	17
Tuxumñyñ çanlanması	20
Avduramannıñ dokladı	21
Beslev kynleri	23
Gylizar ne seçledi	24
Seit Memet qurtlarınñ qavıq deñiştiryvleri haqqında ajta	29
Qozalarınñ vurulması ve qoza juvaları (kokonnikler) hazırlav	31
Menim dokladım, kokolka ve qurtlarınñ xastalıqları haqqında agronomnıñ hikajesi	34
Agronom ne ajta sarılıq, Pevrin, çansızlıq, Arıqlıq, Muska odina xastalıqları	35
Fatmanın başına kelgen hal	40
Bereketni toplaşuv ve çynsırlarqa ajıruv	42
Təgerekde sonki ders Qozaların çansızlandıruv, qurutuv, sytyv, jarma ipek	43
Edebiyat	51

Н. Гликман. ЮНЫЕ ШЕЛКОВОДЫ КРЫМА

КРЫМГОСИЗДАТ. СИМФЕРОПОЛЬ, СОВЕТСКАЯ, 57

